

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

НЕ ТАЄМНО

(Гриф обмеження доступу)

Прим. № _____

Навчально-науковий інститут воєнної історії

Кафедра суспільних наук

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

майора

НІЩУКА

Віктора Вікторовича

Тема: «Формування риторичної культури майбутнього викладача вищого
військового навчального закладу»

Керівник: _____ кандидат педагогічних наук, доцент

Ольга

КРАСНИЦЬКА

«___» _____ 2024 року

До захисту допускається.

Начальник кафедри: доктор психологічних наук, професор

полковник Олег ХМІЛЯР

(підпис)

«___» _____ 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	8
1.1. Риторика у процесі професійної підготовки майбутнього викладача вищого військового навчального закладу	8
1.2. Зміст та структура риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу	15
1.3. Підходи та принципи формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу	33
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	41
2.1. Педагогічні умови формування риторичної культури майбутнього викладача у процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі ..	41
2.2. Методи дослідження	51
2.3. Організація дослідження	53
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	56
3.1. Показники та рівні сформованості риторичної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів	56
3.2. Обґрунтування та розробка моделі формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу	70
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні вища військова освіта є одним із найважливіших чинників підготовки нової генерації науково-педагогічних кадрів для Збройних Сил України, конкурентоспроможних на освітньому ринку праці, здатних до швидкої адаптації в динамічно змінюваних умовах, роботи в умовах невизначеності, створення й передачі сучасних знань. Професійна діяльність викладача вищого військового навчального закладу (ВВНЗ) протікає в постійній комунікації та взаємодії з аудиторією, що вимагає від нього не лише професійної компетентності, а й володіння комунікативними та ораторськими вміннями, риторичними знаннями, методами й техніками ефективного спілкування з аудиторією та публічних виступів, організації освітнього процесу на засадах гуманізму, діалогу, співробітництва, студентоцентрованого підходу. Головним інструментом впливу викладача на аудиторію є живе слово. Відтак невід’ємною складовою його професіоналізму постає риторична культура.

Вивчення риторики у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ, накопичення комунікативного досвіду у взаємодії з різними цільовими аудиторіями, а також практики риторичної діяльності формують риторичну освіченість і риторичну особистість педагога, відкривають таємниці риторичного оформлення індивідуального мовлення, навчають говорити чітко, зрозуміло, доступно, красиво й переконливо. Риторична освіченість постає визначальною запорукою успіху викладача у взаємодії зі слухачами (курсантами, студентами), забезпечення ефективності викладацької діяльності, обов’язковим атрибутом педагогічного іміджу, що доводять у своїх дослідженнях Н. Голуб, В. Ницета, О. Красницька, О. Кучерук, Г. Сагач.

Питання риторичної освіченості передусім розглядається в наукових розвідках Н. Голуб, О. Гончарової, Н. Колотілової, М. Препотенської, Я. Тарасевич, Л. Ткаченко через вивчення риторики як основоположної науки й дисципліни в системі підготовки майбутніх фахівців. Низка

досліджень присвячена формуванню риторичної компетентності, зокрема О. Гилярської, С. Горобець, Т. Конівіцької, О. Корчової, В. Нищети, Д. Ципіної.

Теоретичні основи формування риторичної культури закладають у своїх дослідженнях Я. Білоусова, І. Гаркуша, О. Залюбівська, О. Кирильчук, А. Усатий, В. Тарасова. Окремим її аспектам приділяють увагу В. Василенко, І. Гаркуша, Л. Шлєіна, розглядаючи риторичну культуру мовлення сучасного фахівця, В. Герман, визначаючи риторичну культуру як основу формування риторичної особистості педагога, О. Белікова, С. Дитюк, А. Мартинова – як невід’ємну складову педагогічної майстерності, Г. Білавич та Б. Савчук – складник професіограми майбутнього педагога, О. Гомонюк – складову професійно-педагогічної культури майбутнього викладача. Проте не знаходимо наукових розвідок щодо дослідження риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Таким чином, актуальність окресленого питання, його недостатня розробленість у сучасній педагогічній теорії та практиці зумовили вибір теми дослідження «Формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу».

Мета роботи – обґрунтувати та розробити модель формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Для досягнення мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. З’ясувати зміст та структуру риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.
2. Визначити показники та рівні сформованості риторичної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів.
3. Розробити модель формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Об’єкт дослідження – риторична культура майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Предмет дослідження – модель формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Для досягнення поставленої мети та завдань дослідження було використано комплекс *методів*:

теоретичні: аналіз, синтез, порівняння й систематизація наукових джерел для визначення сутності основних понять дослідження, узагальнення теоретичних підходів до питання формування риторичної культури викладача, з'ясування змісту та структури риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу; моделювання – для розробки моделі формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу;

емпіричні: аналіз документів – для з'ясування наявності освітніх компонентів в освітніх програмах, що забезпечують риторичну підготовку майбутніх викладачів ВВНЗ; анкетування – для встановлення рівня розвиненості їх риторичних знань та вмотивованості до риторичної діяльності; тестування – для обґрунтування показників і визначення рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) – для обґрунтування й розробки моделі формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу;

статистичні: методи математичної статистики – для оброблення результатів констатувального етапу педагогічного експерименту й виявлення рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Національного університету оборони України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в уточненні поняття «риторична культура майбутнього викладача вищого військового навчального закладу», її структури, розробленні моделі формування

риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні педагогічних умов формування риторичної культури майбутнього викладача у процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі та розробці моделі формування риторичної культури.

Публікації. Зміст та основні результати дослідження відображено у трьох публікаціях.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, 8 додатків на 19 сторінках, 6 таблиць, 8 рисунків. Загальний обсяг роботи становить 109 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

1.1. Риторика у процесі професійної підготовки майбутнього викладача вищого військового навчального закладу

Питання риторичної освіченості постало ще в добу Античності разом із виникненням риторики й відкриттям шкіл красномовства. Сьогодні воно набуває все більшої актуальності для викладача, адже швидкоплинність і насиченість інформації, доступність освітнього контенту, багатство шляхів саморозвитку слухача (курсанта, студента) вимагає оптимізації педагогічної взаємодії викладача з аудиторією, пошуку ефективних засобів впливу на неї, завоювання довіри, побудови ефективної комунікації [40]. Видатний український педагог В. Сухомлинський акцентує увагу на значущості слова викладача в навчанні та моральному вихованні своїх учнів, що є актуальним для формування риторичної культури й етики педагогічного спілкування [3].

Поняття «риторика» походить від грецького «*rhetorike*» – ораторське мистецтво. Тому передусім її трактують як науку про ораторське мистецтво, майстерність публічного виступу. Вона навчає, як ефективно впливати на слухачів, досягати успіху в публічному виступі. Сьогодні, говорячи про риторику, оперують такими поняттями, як ораторське мистецтво, красномовство, ділова риторика, педагогічна риторика, бізнес-риторика, мистецтво презентації, майстерність публічного виступу, майстерність мовного спілкування, мистецтво переконання [41, с. 239]. Тож окреслимо підходи науковців до її розуміння.

Як науку й мистецтво усної переконливої комунікації, що становить фундамент професіоналізму викладача, офіцера, політика, юриста,

менеджера та багатьох інших фахівців розглядає риторику Л. Ткаченко [42, с. 13]. Зі свого боку, Л. Мацько вважає її наукою текстотворчою, у центрі якої – механізми продукування риторичного тексту [29, с. 7]. Підготовку тексту публічного виступу варто віднести до основних риторичних умінь викладача, риторична діяльність якого вбачається нам активною й різноманітною (наукові тексти: лекція, наукова стаття, доповідь; тексти виховного громадянського, соціально значущого змісту).

Г. Переухенко трактує риторику як теорію й майстерність ефективного, доцільного, впливового, гармонізуючого мовлення з метою впливу на аудиторію [50, с. 60]. За свідченням О. Красницької, вона постає наукою, що вивчає закони й особливості ефективного публічного мовлення, підготовки та виголошення публічних промов із метою досягнення бажаного інформаційного, когнітивного, емоційного та поведінкового впливу викладача на аудиторію; наукою, що встановлює закономірності риторичної діяльності й публічної комунікації викладача [44, с. 33]. Розглядаючи риторику як науку про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю особистості, Г. Сагач деталізує її структуру в риторичній формулі, виділяє в ній два аспекти: організаційний і власне управлінський [45, с. 49], що, зі свого боку, окреслює цілісну систему, у якій один компонент зумовлює й доповнює інший.

Закони риторики відображають системність мисленнєво-мовленнєвої діяльності, що здебільшого визначає її результативність [45]. Г. Сагач загалом пропонує комплексний підхід до вивчення риторики, розкриваючи її теоретичні аспекти та практичні методики. Це допомагає майбутнім викладачам розвивати риторичні знання та ораторські вміння на багаторівневій основі [2].

Риторика навчає впливати на співрозмовника й аудиторію за допомогою слова, яке стає основною зброєю викладача. Вона розвиває вміння не тільки красиво та переконливо говорити, а й захищатися від маніпулятивного впливу [46]. Риторика сприяє оволодінню красою невербального мовлення,

навчає володіти голосом, через жести, позу, міміку передавати емоції та почуття, правильно використовувати у спілкуванні та взаємодії з аудиторією проксемічні відстані [47]. Цілком поділяємо думку І. Томан, що мистецтво говорити є основою риторики. Автор розкриває техніки та стратегії ефективного вербального мовлення [4].

У риториці поняття мовленнєвої діяльності є центральним. Водночас воно набуває специфічного риторичного значення. Результати аналізу наукових джерел дають підстави стверджувати, що поняття мовленнєвої й риторичної діяльності знаходяться в синонімічних, але несиметричних відношеннях. Так, Г. Сагач визначає риторичну діяльність як мисленнєво-мовленнєву, підкреслюючи її мисленнєвий аспект [18]; Н. Бабич пише про мовленнєву діяльність у «риторичному розумінні» [19]; Г. Онуфрієнко визначає умову, за якої мовленнєву комунікацію можна назвати риторичною – коли хоча б один з її учасників має усвідомлену комунікативну мету й відповідно до неї породжує текст [19].

Усвідомлена риторична діяльність є результатом рефлексії [26; 27]. За З. Кармановою, рефлексія є «цілісним центром, що здатен пов'язати воедино універсум системомовленнєвої діяльності й комунікативний універсум (риторика) [25]. Дослідниця визнає рефлексивний статус мовної особистості: «Мовна особистість (ціннісний центр риторики) – це складна динамічна самоорганізуюча рефлексивна система, що постійно прагне реалізувати свою рефлексію» [25]. Тут ідеться як про продуцента тексту, так і про реципієнта. Останній завжди знаходиться в діалозі з автором, а результатом діалогічної реакції на сенси тексту є рефлексія.

Риторичне слово (повідомлення, текст, усна промова) повинно містити в собі рефлексивний потенціал, рефлексія слухача має живитися енергією тексту. Ці міркування повністю можна віднести до професійної риторичної діяльності викладача. Рефлексія є механізмом формування усвідомленого ставлення майбутнього викладача до здійснення педагогічної діяльності.

Таким чином, варто зауважити, що риторика у процесі професійної підготовки майбутнього викладача займає центральне місце, відіграючи ключову роль у формуванні його риторичної (мовної) особистості та забезпеченні ефективності риторичної й комунікативної діяльності. Вона стає міцним фундаментом, на базі якого формуються риторичні знання, комунікативні навички, ораторські вміння, критичне та креативне мислення.

Риторика, як зазначає О. Вишник, покликана формувати у слухачів (курсантів, студентів) ефективне мислення, якісне мовлення, високий культурно-комунікативний рівень, а також виховувати свідомого громадянина, патріота, високоморального викладача. Дослідниця визначає її важливим складником сучасного освітнього процесу й модернізації навчання, відродження української риторичної традиції, оскільки охоплює гносеологічний, лінгвокультурологічний, мисленнєвий, естетичний, психологічний, педагогічний аспекти [48, с. 4].

Вивчення риторики, підкреслює М. Барахтян, розширює горизонти пізнання і спілкування, активізує мисленнєву, розумову та мовленнєву діяльність, розкриває широкі можливості самовираження творчого потенціалу особистості. Адже сутність риторики, наголошує вчений, виявляється в таких її позиціях, як: системність (риторична формула складається із семи законів), інтегрованість (ґрунтується на здобутках інших наук), комплексність (наука + мистецтво), прикладна спрямованість (застосування у практичній діяльності), універсальність (проявляється в усіх сферах суспільної діяльності), моральна зумовленість (розкриває інтелектуальний і духовний світ особистості) [55, с. 22].

Згідно з О. Кучерук, під час вивчення риторики майбутній викладач опановує механізми створення, виголошення й самоаналізу публічного виступу, техніки ведення ефективного міжособистісного діалогу, оволодіває мистецтвом педагогічного впливу словом, переконанням, вивчає особливості доцільного й переконливого мовлення, побудованого на засадах логосу, етосу та пафосу [49, с. 16]. Як доповнює Л. Шевцова, риторика постає

ефективним засобом у створенні гармонійного навчально-комунікативного середовища [49, с. 171]. Крім цього вона дає змогу викладачеві розвивати власний унікальний стиль викладання, вдосконалюючи мовленнєві навички, навчаючись конструктивно вести дискусії, адаптуватися до різних аудиторій та ефективно взаємодіяти з ними.

Варто звернути увагу на думку Г. Переухенко, яка вказує, що оволодіння риторикою розвиває в майбутніх викладачів систему професійних та особистісних якостей, зокрема таких: самостійність мислення, самокритичність, ерудицію; культуру мовлення (логічність, точність, ясність, доцільність, виразність, образність); мистецтво спілкування (управління своїм емоційним станом та поведінкою в аудиторії, розуміння реакції слухачів, уміння підтримувати контакт, нести відповідальність за своє слово) [50, с. 61].

Тож вважаємо, що вивчення риторики дасть змогу майбутньому викладачу отримати необхідні риторичні знання, розвинути ораторські вміння та якості, підготуватися до риторичної діяльності та професійно-педагогічного спілкування зі слухачами (курсантами, студентами). Адже, як зазначає О. Красницька, «через риторичну діяльність викладач змінює думки, ставлення, бачення, формує переконання, ідеали, прагнення, мотивує до змін, викликає трансформації в особистісному та професійному розвитку, спонукає слухачів до дій і вчинків, поповнює скарбничку їх знань, допомагає створювати бажане для себе майбутнє» [43, с. 67].

Риторичні знання дають змогу майбутньому викладачу сформувати мисленнєво-мовленнєву культуру, оволодіти ораторським мистецтвом і красномовством, використовувати їх основні положення, закони та правила не лише під час публічних виступів, а й у професійному та повсякденному спілкуванні, говорити чітко, лаконічно, змістовно, красиво й переконливо [51, с. 243].

Володіння ораторськими вміннями сприяє формуванню взаєморозуміння та побудові конструктивного діалогу в освітньому процесі,

даючи змогу викладачеві глибше зрозуміти потреби й інтереси слухачів (курсантів, студентів), а також забезпечити високу взаємну мотивацію в навчанні. Риторика також активно впливає на розвиток критичного мислення викладача, його здатність аргументовано висловлювати свої думки, оцінювати аргументи опонентів та формувати обґрунтовані судження, наголошує О. Кучерук [7, с. 50–53].

Освоєння риторичних знань і розвиток ораторських умінь допомагає викладачу у структуруванні та презентації навчального матеріалу, роблячи його більш доступним та зрозумілим для аудиторії. Водночас риторика навчає адаптації підходів залежно від особливостей аудиторії, сприяючи створенню продуктивного навчального середовища. Риторичні знання та ораторські вміння збільшують переконливість викладача, покращуючи його здатність мотивувати слухачів (курсантів, студентів), впливати на їхні думки та поведінку.

Отже, риторичні знання та ораторські вміння є важливою складовою професійної компетентності викладача, адже сприяють підвищенню його авторитету, професійної успішності та ефективності освітнього процесу. Вони допомагають викладачеві організовувати навчальний матеріал, планувати та проводити заняття, адаптуватися до динамічно змінюваних умов освітнього процесу й відповідати актуальним вимогам сучасної освіти. Таким чином, риторика стає невід'ємним елементом у професійній підготовці майбутнього викладача, сприяючи його професійному розвитку.

Знання теоретичних основ риторики, вміння використовувати на практиці основні її закони та положення, розвиток ораторських умінь і загалом володіння ораторським мистецтвом та красномовством дасть змогу викладачу побудувати ефективну взаємодію з аудиторією, завоювати її увагу й симпатію, впливати на неї, мотивувати, надихати, переконувати, вести за собою, викликати активний інтерес до навчальної дисципліни, проводити кращі навчальні заняття, що залишать помітний слід у пам'яті слухачів (курсантів, студентів), отримати ґрунтовні результати своєї роботи,

завоювати авторитет [40, с. 236–237]. Крім цього розвиток риторичних знань сприяє формуванню вміння аргументувати свої погляди та переконливо обґрунтовувати рішення. Це особливо важливо у військовому середовищі, де викладачі повинні бути здатні ефективно впливати на слухачів, мотивувати їх до досягнення найкращих результатів. Як зазначає В. Герман, риторична освіченість майбутнього викладача формує відповідальне ставлення до кожного слова, досягаючи високої культури мислення, мовлення та спілкування й посилюючи комунікативну інтуїцію [54].

Насамкінець вкажемо переваги вивчення риторики у процесі професійної підготовки майбутнього викладача ВВНЗ, згідно з О. Красницькою. Останній навчається наступному: публічно виступати; віддзеркалювати оригінальність у проведенні навчальних занять; говорити зрозуміло, доступно, чітко, лаконічно, але змістовно, цікаво, красиво й, найголовніше, переконливо; аргументовано відстоювати власну думку, доносити ідею, вести наукову дискусію, впроваджувати власні підходи; вести ефективну міжособистісну комунікацію; будувати продуктивне педагогічне спілкування зі всіма суб'єктами освітнього процесу; досягати цілей в освітній та науковій діяльності; формувати позитивний імідж як викладача й військового керівника; бути лідером у сучасному освітньо-науковому середовищі [52, с. 15].

Отже, риторична наука, сучасне відродження якої викликане потребами демократизації суспільства та зростанням ролі особистості як найбільшої його цінності, володіє значним арсеналом духовного, інтелектуального й професійного її розвитку [53]. Вивчення риторики у процесі професійної підготовки дає змогу сформувати майбутнього викладача ВВНЗ як риторичну особистість, риторично освіченого оратора, здатного ефективно здійснювати риторичну діяльність.

1.2. Зміст та структура риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу

Діяльність викладача протікає в царині риторики, тобто за своєю природою вона є риторичною, взаємодія з аудиторією ґрунтується на основних законах риторики, принципах ораторського мистецтва й красномовства, оскільки він систематично виступає публічно, виконуючи роль лектора, оратора [40, с. 195]. Це свідчить про необхідність формування риторичної культури викладача для ефективного здійснення освітнього процесу й риторичної діяльності зокрема.

Поняття риторичної культури неможливо чітко визначити без розуміння сутності культури загалом. Взаємозв'язок загальної культури та культури риторичної є очевидним, адже їх розвиток тісно переплетений, на що неодноразово звертали увагу сучасні педагоги. Зокрема В. Герман стверджує, «якби всі студенти й учні будь-яких закладів освіти, хоча б найменшою мірою оволоділи риторикою як навчальною дисципліною, загальний рівень культури підвищився б як мінімум на один бал» [63, с. 9].

Поняття культури в сучасному дискурсі має полісемантичний характер, охоплюючи як предметні результати людської діяльності, так і людські сили та здібності, що реалізуються у процесі цієї діяльності, тобто сферу духовного життя людей. Те, що ми звикли називати культурою, стародавні греки позначали поняттям «пайдейя», що трактувалося як виховання, тобто сукупність знань і навичок, які прищеплюються людині. У центрі «пайдейя» дві сили знаходяться в постійному конфлікті та взаємодії, формуючи особистість: «виховання думки» та «виховання слова» [2, с. 5].

У сфері теоретичних досліджень існує понад сотня спроб описово пояснити поняття «культура». Науковці спираються на різні підходи, серед яких можна виділити наступні: антропологічний – культура трактується як синонім суспільства, роблячи акцент на її соціальній природі (К. Даусон, К. Уіслер); соціологічний – передбачає вивчення певної сторони соціальних

організмів, а саме частини розвитку суспільства (Е. Тейлор); філософський – культура розуміється як явище, що відокремлюється від процесу, трактуючись як «зміст» чи «вираження суспільства» (Г. Беккер, Д. Реджин).

Для нашого дослідження особливо цінними є погляди представників соціологічного напрямку, а також намагання антропологів розглядати культуру як цілісне утворення з «внутрішньою єдністю», що характеризується «специфічною функцією колективного життя людей» та «специфічною людською діяльністю» (Керман). Діяльнісний підхід до вивчення культури на сьогодні є домінуючим (Ю. Вишневський, М. Каган, Л. Коган, О. Маноха, В. Межуєв). Його основою є прагнення дослідників пояснити культуру через сутність людської діяльності. Цей підхід має декілька напрямів, що об'єднуються навколо двох течій.

Представники першої течії (М. Злобін і М. Каган) розглядають культуру як творчий процес діяльності, що не лише збагачує суспільство новими матеріальними та духовними цінностями, але й сприяє самовдосконаленню людини. На думку представників іншої групи вчених (В. Давидович, С. Маркарян), культура є специфічним способом людської діяльності, що забезпечує збереження й відтворення цивілізації в умовах мінливого світу.

Цінність для нашого дослідження становлять праці П. Гуревича, М. Кагана, Л. Когана, А. Лосєва, Е. Шапіро, у яких культура розглядається як цілісний феномен, що являє собою систему цінностей, які розкривають глибинний сенс людського буття. Саме в межах такого підходу до культури, на нашу думку, відбувається своєрідний синтез філософсько-антропологічного, діяльнісного та ціннісного аспектів дослідження особистості як суб'єкта риторичної культури.

Сучасна педагогічна наука рясніє поняттями, що описують мовні та комунікативні компетенції особистості. Поняття «риторична культура» часто вживається в комплексі з іншими, зокрема «культура мовлення», «мовленнєва майстерність», «риторична грамотність», «педагогічна

майстерність», «комунікативна культура». Це свідчить про прагнення дослідників чітко диференціювати різні аспекти мовної та комунікативної діяльності людини. Зважаючи на вищевикладене, спробуємо розкрити зміст поняття «риторична культура».

Н. Безменова, Л. Граудіна та Н. Михайличенко ототожнюють риторичну культуру з мовленнєвою майстерністю. Учені стверджують, що одним із ключових завдань оратора є досягнення високого рівня мовленнєвої майстерності, що містить у собі логічну культуру, психолого-педагогічну культуру, культуру спілкування та техніку мовлення [60, с.8].

Риторична культура, на думку О. Залюбівської, є складним синкретичним поняттям, що поєднує в собі крім культури мовлення у традиційному розумінні певні аспекти культури мислення, психологічної культури, сценічної майстерності, риторичну етику, поняття про імідж мовця. В основі риторичної культури особистості лежить перехід від побутових уявлень і вмінь до наукової обізнаності, використання науково обґрунтованих, практично ефективних методів і прийомів підготовки, організації, аналізу риторичної діяльності. Тому основою риторичної культури дослідниця визначає наявність у людини теоретичних знань із риторики [61, с. 14].

Я. Білоусова, виділяючи мовленнєву культуру одним з основних компонентів культури риторичної, вважає значення поняття «риторична культура» значно ширшим. Риторична культура, згідно з баченням ученої, є якісною характеристикою особистості, показником духовного розвитку, сформованих риторичних знань, умінь та навичок, а також здібностей і потреб у риторичній діяльності. Це діяльнісна категорія, що реалізується у всіх видах фахової діяльності, сприяє формуванню багатограних відношень, забезпечує самопізнання, саморозвиток, самовиховання через володіння риторичним досвідом, набутим людством [1, с. 14].

Важливо зазначити, що всі ці поняття тісно пов'язані між собою і частково перетинаються. «Риторична культура» – багатогранне поняття, що

інтегрує в собі елементи культури мовлення, мовленнєвої майстерності, риторичної грамотності та комунікативної культури. Ототожнення «риторичної культури» з «мовленнєвою майстерністю» є лише частково вірним. Мовленнєва майстерність дійсно виступає важливою складовою риторичної культури, адже вона дає людині інструменти для ефективного використання мови.

Проте риторична культура охоплює не лише володіння мовними навичками, але й знання законів і принципів риторики, уміння використовувати логічні аргументи, емоційний вплив та інші риторичні прийоми. Таким чином, «риторичну культуру» вважаємо більш ширшим поняттям, що містить у собі «мовленнєву майстерність» як один із його компонентів. Виділяючи мовленнєву культуру одним з основних компонентів риторичної культури, вважаємо значення поняття останньої значно ширшим.

Важливо пам'ятати, що всі ці поняття є динамічними й постійно розвиваються. З часом можуть з'являтися нові серед них, що описують різні аспекти мовної та комунікативної діяльності людини.

У дослідженнях О. Залюбінської, присвячених теорії риторики, робиться акцент на понятті «риторична (ораторська) грамотність». Під ним дослідниця здебільшого розуміє «знання видів слова, їх смислових можливостей, відношень до інших видів семіозису й систематизації культури як цілого» [56, с. 9–10]. С. Саннікова робить значний акцент на ролі риторичної культури в розвитку як особистості, так і суспільства. Науковець стверджує, що «риторична культура – одночасно наука й мистецтво». Вона має здатність впливати на інтелект та емоції як оратора, так і аудиторії, зважаючи на культурологічні та риторичні традиції обох сторін [66, с. 232]. Водночас уточнимо, що наукою є риторика, вивчення якої спрямоване на формування риторичної культури й риторичної освіченості викладача.

Відомі українські педагоги І. Зязюн, А. Капська, Г. Сагач розглядають риторичну культуру як найвищий ступінь розвитку професійно-виконавчої та

педагогічної майстерності. Відповідно вони визначають головне завдання курсу «Основи ораторського мистецтва та красномовства» як таке, що «має на меті сформувати професійно-виконавчу риторичну культуру майбутнього педагога, розширити його професійний кругозір, педагогічну ерудицію та методичний арсенал» [65, с. 5]. Цей підхід веде до того, що поняття риторичної культури часто ототожнюється з поняттям комунікативної культури. Однак, на нашу думку, таке ототожнення є вузьким. Поняття «комунікативна культура» не може охопити весь зміст поняття «риторична культура».

З огляду на те, що комунікативність трактується як процес взаємного пізнання та обміну інформацією, процес міжсуб'єктної взаємодії, взаєморозуміння та співпереживання, встановлення згоди між учасниками комунікації, а також як різновид творчої діяльності [64, с. 5]. Найближчим за змістом до поняття «риторична культура» є «комунікативна культура». Проте остання охоплює лише правила висловлення думки, тому, на наш погляд, є лише складовою риторичної культури.

Розглядаючи риторичну культуру викладача закладу вищої освіти, С. Саннікова трактує її як морально-естетичну та емоційно-інтелектуальну культуру його мовленнєвої діяльності, спрямованої на досягнення істини та гармонійного розвитку особистості студента [66, с. 218]. Натомість В. Герман на підставі власного дослідження вбачає в риторичній культурі педагога складне ціле, основу якого становлять високий рівень освіченості й професійні знання, культура мислення, мовлення та спілкування, невербальна й зовнішня культура, талант, натхнення та майстерність [63, с. 18]. Слушним є зауваження О. Красницької щодо того, що риторична культура викладача охоплює культуру мислення, культуру мовлення, культуру слухання, культуру спілкування, риторичні знання та вміння, реалізується в риторичній і комунікативній діяльності [40, с. 196].

Для нашого дослідження актуальним є підхід А. Усатого до розуміння риторичної культури викладача, а саме як сукупності риторичних знань,

умінь, особистісних духовних цінностей, переконань, що лежать в основі професійно орієнтованої риторичної діяльності його як елітарної риторичної особистості. Риторична культура, згідно з твердженням ученого, передбачає знання законів риторики, вільне, культуродоцільне й творче володіння ефективними стратегіями і тактиками риторичної діяльності в різних професійно-комунікативних ситуаціях. Вона базується на принципі ефективного переконливого мовлення [49, с. 219].

Важливо зазначити, що риторична культура не є статичним утворенням, а постійно розвивається, вдосконалюється та збагачується. Це зумовлено динамічним характером мови, комунікативних практик та соціокультурного середовища. Ми вважаємо, що риторична культура є специфічним проявом педагогічної культури викладача в контексті його риторичної діяльності. Її визначення закономірно впливає зі змісту риторики як науки та її головних завдань. Водночас поняття «риторична культура» охоплює ширший спектр, включаючи духовно-моральну культуру, мисленнєву (логічну) культуру, культуру мовлення, комунікативну культуру (риторичну етику) та сценічну (виконавську) культуру.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що риторична культура викладача є інтегрованим, системним утворенням його особистості. Це складне динамічне ціле, синтез психолого-педагогічних, мисленнєво-мовленнєвих якостей, риторичної етики, стилю діяльності та поведінки. На наш погляд, риторична культура постає складною системою знань, умінь та навичок, що формують особистість як компетентного мовця, який володіє не лише правилами висловлення думки, але й глибоким розумінням законів риторики, уміє використовувати різні комунікативні стратегії, впливати на аудиторію не лише словами, але й іншими засобами (міміка, жести, інтонація тощо), а також розуміє психологічні та емоційні аспекти спілкування.

Отже, на підставі аналізу наукових досліджень Я. Білоусової, В. Герман, О. Залюбівської, С. Саннікової, А. Усатого визначаємо *риторичну культуру майбутнього викладача ВВНЗ як сукупність риторичних знань та*

вмінь, комунікативних властивостей і вмотивованості до риторичної діяльності, що в інтелектуальній, етичній та естетичній єдності забезпечують ефективну взаємодію оратора з аудиторією та педагогічний вплив на неї.

Констатуємо, що риторична культура є невід'ємною складовою педагогічної культури майбутнього викладача, а її формування та розвиток – одним із ключових завдань освітнього процесу. Формування риторичної культури беззаперечно сприяє його особистісному розвитку. Виходячи з цього, розвиток особистості варто охарактеризувати як процес, що здійснюється в межах різноманітних зв'язків та соціальних відносин, у які включається майбутній викладач у процесі своєї діяльності.

Характер цих зв'язків, їх ієрархія, структурованість та рівень інтеграції у вигляді стосунків має найважливіше значення для особистості не лише в її становленні, але й у реалізації потенційних «можливостей виявляти свою людську сутність, здатність до пізнання, творчості, спілкування, самоствердження, самовираження, зокрема у професійній діяльності» [68, с. 4–5]. Згідно з О. Виговською, цілісна особистість – та, яка сформована на ґрунті оптимальної інтеграції фізіологічного, інтелектуального, особистісно-психологічного та творчого потенціалів з урахуванням впливу факторів професійного середовища [69, с. 3].

Діяльність виступає стрижневим фактором у системі культури. Ми завжди маємо справу з конкретними видами діяльності, кожен із яких «відповідає певній потребі суб'єкта, тягнеться до предмета цієї потреби, згасаючи в результаті задоволення і відтворюючись знову, можливо вже в зовсім інших, змінених умовах» [74, с. 101].

Відповідно до концепції О. Юніної ми розглядаємо «діяльність» не просто як процес пізнання, що веде до здобуття знань, умінь та навичок, а як діяльність, спрямовану на вирішення життєво важливих проблем. У її результаті отримані знання наповнюються особистісно значущим для суб'єкта сенсом, тобто набувають статусу цінності.

Мірилом істинності, добра й краси мисленнєво-мовленнєвої діяльності є вчинок – «органічно поєднуючи всі компоненти такої діяльності, він надає їй необхідну цілісність, у якій виражається сутність сучасної риторики» [72, с. 25].

Риторичну діяльність ми розглядаємо у своєму дослідженні як засіб, що дає змогу викладачу максимально розкрити свої найкращі риторичні здібності протягом усього ідеомовленнєвого циклу, від зародження слова (ідеї) до його виголошення. Цим самим викладач вдосконалює себе та суспільство в цілому. У нашому розумінні риторична діяльність охоплює як мисленнєво-мовленнєву, так і комунікативну.

Вплив та риторичне діяння є основними категоріями риторичної діяльності. Вплив є активною цілеспрямованою дією оратора. Риторичне діяння постає як результат риторичного слова та здійсненого впливу оратора на аудиторію. Його особливістю визначається те, що «воно має бути усвідомленим, відповідальним і результативним», реалізується на всіх етапах риторичної діяльності, відображених у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Етапи риторичної діяльності	Дії викладача
Мотивація до дії	Усвідомлення необхідності риторичного впливу, визначення його мети
Мета	Чітке формулювання того, що має бути досягнуто за допомогою риторичного впливу
Концепція	Розробка ідеї, аргументів, доказів, що будуть використані для досягнення мети
Реалізація концепції в тексті	Втілення розробленої концепції у письмовій формі з урахуванням усіх вимог до риторичного тексту
Репетиція	Відпрацювання усного викладу риторичного тексту, вдосконалення його логічної структури, мовних засобів, невербальної поведінки
Виступ	Публічна презентація риторичного тексту з метою досягнення поставленої мети
Аналіз	Критичне оцінювання результатів риторичного впливу, визначення його сильних та слабких сторін
Мотивація до дії нового (вищого)	Усвідомлення необхідності подальшого вдосконалення риторичної майстерності,

рівня	визначення нових цілей та завдань
-------	-----------------------------------

Варто зазначити, що риторична культура формується й розвивається насамперед у процесі риторичної діяльності. Особистісний і діяльнісний підходи нерозривно пов'язані та доповнюють один одного: людина живе, розвивається, творить культуру та користується здобутим культурним багатством. Усе це відбувається у процесі діяльності, адже саме вона дає можливість створювати й засвоювати цінності. Тому можна зробити висновок, що людина завжди діє «в межах загальнолюдських цінностей, тобто в межах культури» [73, с. 17].

Отже, для вирішення проблеми формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ ми віддаємо перевагу особистісно-діяльнісному підходу, який чітко простежується в концепціях Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та К. Станіславського. Крім цього глибокий зміст риторичної культури дає змогу розглядати її щонайменше з двох аспектів:

по-перше, як якісну характеристику особистості. Риторична культура є показником духовного розвитку, сформованих риторичних знань, ораторських умінь та комунікативних навичок, а також здібностей і потреб у риторичній діяльності;

по-друге, як діяльнісна категорія. Риторична культура майбутніх викладачів ВВНЗ реалізується у всіх видах їх професійно-педагогічної діяльності.

Риторична культура сприяє формуванню багатогранних відносин, забезпечує самопізнання, саморозвиток та самовиховання майбутнього викладача через набуття риторичного досвіду. Її формування та розвиток – це особливий процес системоутворення якостей у психічній структурі особистості, побудови окремих компонентів, що реалізуються у професійній діяльності у вигляді ієрархізованої системи відношень викладача до цієї діяльності.

Таким чином, для розв'язання питання формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ необхідно крім розуміння поняття риторичної культури з'ясувати її структурні компоненти.

Структура риторичної культури може бути виокремлена за її функціональними аспектами, що не обмежуються певним етапом риторичної діяльності, а пронизують її наскрізь. Цей підхід знаходить підтримку в сучасних дослідників риторики. Наприклад, А. Первушина окремо розглядає структуру риторичних умінь як синтез мисленнєвого, мовленнєвого та комунікативного компонентів [76]. Проте розвиток риторичної культури неможливий без урахування сфери цінностей і моралі. Підкреслюючи «олюднюючу» місію риторики, Г. Сагач описує систему якостей, які вона формує в людині:

- культура мислення (самостійність, самокритичність, глибина, гнучкість, оперативність, відкритість, ерудиція);
- культура спілкування (повага до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення односторонніх, відповідальність за своє слово, риторичний вчинок);
- культура мовлення (правильність, ясність, виразність, точність, стислість, доцільність, експресивність);
- культура поведінки (ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість) [2, с. 20–21].

Дослідниця Я. Білоусова пропонує розглядати риторичну культуру як систему, що складається з п'яти підструктур, таких як: мисленнєва (логічна) культура (вміння чітко й логічно мислити, формулювати аргументи, робити висновки), культура мовлення (володіння мовою, вміння правильно й виразно висловлюватися, використовувати різні мовні засоби), духовно-моральна культура (система цінностей, принципів і норм поведінки, що ґрунтуються на гуманізмі та повазі до особистості), комунікативна культура (риторична етика: вміння ефективно спілкуватися з людьми, вести конструктивний діалог, уникати конфліктів), сценічна (чи театральна)

культура (вміння володіти собою й аудиторією під час публічних виступів, використовувати невербальні засоби спілкування) [1, с. 12]. На нашу думку, ці компоненти є важливими складовими риторичної культури майбутнього викладача, але не вичерпують її повністю.

Л. Ткаченко у своєму дослідженні для формування риторичної культури пропонує структуру навчання риторики, що містить когнітивний, операційний та ціннісно-комунікативний компоненти [42]. Однак, на нашу думку, ця структура має певні недоліки. У ній не чітко простежується зв'язок риторики з мовленнєвою культурою та творчістю. Ціннісний компонент не відокремлено від комунікативного, хоча аксіосфера мовця значною мірою визначає зміст усіх етапів риторичної діяльності, включаючи когнітивний та операційний. Тому вважаємо, що структуру навчання риторики доцільно доповнити компонентом, який розкриває зв'язок риторики з мовленнєвою культурою та творчістю, окремим ціннісним компонентом, який буде акцентувати увагу на ролі аксіологічної системи мовця в риторичній діяльності. Це дасть змогу створити більш цілісну та ефективну систему навчання риторики, яка, зі свого боку, сприятиме формуванню риторичної культури.

А. Уварова структуру риторичної культури подає так: «професійно-мотиваційна спрямованість на опанування мистецтва виразного й переконливого слова; професійні знання; комплекс спеціальних здібностей і практичних умінь; педагогічна техніка; характер і результативність мовлення в різних видах діяльності» [24, с. 262].

Цікавим для нашого дослідження є підхід О. Залюбівської [56], у якому структуру риторичної культури складають чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, особистісно-виконавський, інтелектуально-творчий і мовностилістичний. Вони не існують ізольовано, а тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. Мотиваційно-ціннісному компоненту риторичної культури учена відводить важливу роль, адже саме він визначає вмотивованість до риторичної діяльності. До того ж мотивація до неї та гуманістичні цінності,

які сповідує оратор, є ключовими чинниками, що впливають на його здатність переконувати, надихати та впливати на аудиторію.

Гуманістична спрямованість спілкування з аудиторією є фундаментальним компонентом риторичної культури майбутнього викладача. Вона лежить в основі його професійної діяльності та визначає ефективність його взаємодії зі слухачами, колегами та іншими учасниками освітнього процесу. Відсутність гуманістичної спрямованості унеможлиблює розвиток інших компонентів риторичної культури, адже саме вона формує етичну основу та моральні принципи, на яких ґрунтується риторична діяльність.

Виокремлюючи педагогічні риторичні цінності викладача, ми ґрунтуємося на таких тезах:

- професійні цінності домінують у цілісній структурі цінностей особистості (визначають поведінку та світогляд викладача, впливаючи на його професійно-педагогічну діяльність);
- система педагогічних риторичних цінностей виокремлюється із цінностей загальнолюдських (риторична діяльність викладача має специфічні особливості, які відрізняють її від інших видів спілкування);
- педагогічні риторичні цінності мають широкий діапазон (охоплюють не лише етичні та моральні аспекти, але й естетичні, комунікативні, прагматичні та інші цінності);
- педагогічні риторичні цінності визначаються гуманістичним сенсом діяльності педагога, його соціальною місією й «особистісно утворюючими можливостями» (ґрунтуються на повазі до особистості слухача, прагненні до його розвитку та самореалізації).

Погоджуємося з думкою дослідників духовно-моральної культури викладача, що «людині нема чого робити за викладацьким пультом, якщо педагогічна робота не набула для неї суспільної значущості, не стала особистою цінністю» [77, с. 72].

Важлива не лише побудова риторичної діяльності на основі професійних цінностей та особистих переконань, але й дослідження ціннісних орієнтацій аудиторії. Це дає змогу викладачу знаходити спільні ціннісні точки дотику зі слухачами, що робить його діяльність більш емоційно забарвленою, переконливою та ефективною. Викладач може свідомо впливати на систему цінностей майбутніх педагогів, формуючи в них гуманістичну спрямованість, етичну основу та моральні принципи.

Підкреслюємо, що мотиваційно-ціннісний компонент риторичної культури виступає ключовим фактором у прагненні викладача до самореалізації у професійно-педагогічній діяльності, активізації його професійного зростання та позитивній динаміці особистісних риторичних педагогічних перетворень.

Формування компетентного майбутнього викладача можливе лише під керівництвом творчо активного наставника, чия риторична діяльність вирізняється авторською самостійністю, оригінальністю та глибиною змісту. Підтримуємо думку О. Діденка, який визначає творчість базовою детермінантою професіоналізму, без якої неможлива ефективна діяльність фахівця будь-якої сфери, яка сприяє самоактуалізації у професійній діяльності та визначає інноваційно-продуктивну спрямованість особистості фахівця [78].

Крім того викладач має бути готовим до постійного оновлення своїх знань і методів роботи, а також до врахування індивідуальних особливостей кожного слухача. Відповідно до цього він повинен сприймати слухача не як набір фіксованих характеристик, а як цілісну й неподільну особистість з її власною унікальністю та індивідуальністю. Це потребує від викладача глибокого розуміння психології особистості, а також здатності до емпатії [79, с. 86].

Зміст мовностилістичного компоненту риторичної культури наповнюють правильність і точність мовлення, багатство словникового запасу, доречність використання мовних засобів, виразність мовлення,

чистота мовлення. Важливою характеристикою мовлення, що виступає основою для інших його якостей, є правильність. Вона полягає у відповідності мовлення нормам літературної мови, що містить у собі норми вимови, граматики, лексики та стилістики [80, с. 33]. Правильність у риторичному сенсі – неперекручене розуміння понять, термінів, їх доречне вживання, зв'язок думок і понять у єдину теорію, чіткість викладу. Правильним є запитання, яке спонукає до думки, відповідь, основу якої складають істинні знання (наукові, об'єктивні, достовірні) [81, с. 103].

Точність у мовленні передбачає відповідність слів думкам того, хто передає інформацію, передачу відповідних емоцій і почуттів, правильність відбору мовленнєвих засобів вираження змісту думки. Слова мають відповідати їх мовному значенню. Точність пов'язується з ясністю мислення, а також зі знанням предмета розмови та значення слова [40, с. 171–172]. Багатство мовлення характеризується використанням різноманітних мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), що відрізняються за семантичним і синтаксичним значенням. Достатній словниковий запас дає змогу викладачу уникати мовних штамів, що роблять мовлення стандартизованим та позбавляють його виразності. Лаконічність мовлення передає значний обсяг інформації у стислій і чіткій формі.

Таким чином, мовностилістичний компонент риторичної культури показує рівень красномовства викладача, а високий рівень володіння ним засвідчує про його здатність доступно та образно викладати складні наукові теорії.

Особистісно-виконавчий компонент риторичної культури виступає ключовим інструментом для реалізації пафосу та етосу у процесі викладацької діяльності, адже саме через нього транслиуються емоції, ставлення, захопленість, відкритість та діалогічність педагога. Особистісно-виконавчий компонент складається з психологічної готовності до виступу перед аудиторією, виразності інтонації, уміння використовувати невербальні засоби, уміння встановити контакт з аудиторією, здатності здійснювати

педагогічний вплив [1, с. 36]. Важливість невербальних засобів мовлення в риторичній діяльності обумовлюється їх значним впливом на формування загального враження про викладача та його риторичний потенціал. Це підкреслюється аксіомою, яку засвоюють майбутні викладачі у процесі вивчення риторики: силу риторичного впливу визначає не окремий елемент (слово, жест, інтонація), а цілісний образ педагога.

Аналіз вище зазначених підходів науковців до визначення структури риторичної культури, розуміння змісту риторичної діяльності та риторичної культури викладача дає змогу нам виділити наступні компоненти риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ:

- мотиваційно-пізнавальний;
- комунікативний;
- емоційний.

Мотиваційно-пізнавальний компонент риторичної культури характеризує ставлення майбутнього викладача до риторичної діяльності, зокрема його вмотивованість до її здійснення, розуміння її сутності, місця у професійно-педагогічній діяльності викладача ВВНЗ та її цінності для слухача, мотивацію на успіх. Умотивованість до риторичної діяльності сприяє підвищенню її якості, зокрема викладач буде налаштований на забезпечення ефективної взаємодії з аудиторією, врахування індивідуальних особливостей слухачів, їхніх запитів і потреб. Також викладач спрямовуватиме себе на постійне здобуття риторичних знань, розширення світогляду, систематичне професійне самовдосконалення.

Мотивація на успіх відіграє вельми важливу роль у процесі риторичної діяльності, адже формує психологічні установки майбутнього викладача, очікування від себе та від аудиторій, із якими він буде працювати, здатність долати невдачі, уміння налаштовувати себе на публічний виступ і роботу з певною аудиторією, уміння долати хвилювання. Позитивне мислення, як зазначає О. Хміляр, це віра в успіх. Воно дає змогу об'єктивно оцінювати власні здібності й можливості, долати обмеження, свідомо контролювати свої

думки, формує впевненість у собі, сприяє досягненню успіху у професійній діяльності, породжує оптимізм, самовладання, доброзичливість [67, с. 74–75]

Риторична діяльність крім вмотивованості потребує риторичних знань, які здобуваються у процесі вивчення риторики. Риторичні знання охоплюють розуміння сутності риторичної діяльності викладача ВВНЗ, законів риторики і принципів ораторського мистецтва, вимог до публічного виступу, особливостей інформаційних, переконливих та інших публічних промов, знання вимог до вербального й невербального мовлення, основ управління аудиторією під виступу, завоювання довіри та встановлення контакту з аудиторією, особливостей сутності та формування риторичної культури.

Таким чином, нами було виділено наступні *показники сформованості мотиваційно-пізнавального компоненту риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ*:

- умотивованість до риторичної діяльності;
- мотивація на успіх;
- риторичні знання.

Комунікативний компонент у структурі риторичної культури засвідчує розвиток комунікативних та організаторських здібностей майбутнього викладача, що дають змогу йому встановлювати контакт з аудиторією, налагоджувати з нею комунікацію, знаходити спільні «точки дотику», досягати взаєморозуміння і що не менш важливо організовувати як взаємодію з аудиторією, так і риторичну діяльність загалом. Налагодження комунікативної взаємодії викладача з аудиторією надає йому можливість з'ясувати її потреби й запити, у такий спосіб скоригувавши риторичну діяльність для досягнення якісних результатів. До того ж без установаження й підтримання контакту з аудиторією у процесі публічного виступу оратор не зможе здійснити потрібний йому вплив на слухачів.

Важливу роль у процесі риторичної діяльності, на нашу думку, відіграє педагогічний такт. Згідно зі свідченням В. Ортинського, він передбачає педагогічно грамотне спілкування у складних педагогічних ситуаціях, уміння

знайти педагогічно доцільний та ефективний спосіб впливу, відчуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію й знаходити оптимальне рішення [41]. Т. Петровська уточнює педагогічний такт як уміння викладача використовувати такі прийоми спілкування і налагоджувати такі взаємини з аудиторією, що базуються на тонкому сприйманні ситуації та потреб слухачів, не викликають конфліктів, сприяють вирішенню педагогічних завдань і позитивно ними оцінюються [37].

Отже, виділяємо такі *показники сформованості комунікативного компоненту риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ*:

- комунікативність та організаційність;
- педагогічний такт.

Емоційний компонент риторичної культури відображає насамперед емоційну сферу особистості майбутнього викладача ВВНЗ, оскільки вона відіграє ключову роль у подачі навчального матеріалу чи контенту публічного виступу, живій взаємодії оратора з аудиторією. Уміння доцільно виражати свої емоції, контролювати емоційний стан, впливати на емоції аудиторії, викликати в неї емоційний відгук, а також розуміння й розпізнавання власних емоцій та емоцій і переживань слухачів, здатність до емпатії дає змогу здійснювати емоційний вплив на аудиторію, реалізувати «пафос» як емоційну складову риторичної діяльності. Упевненість у собі сприяє налагодженню контакту з аудиторією, допомагає долати хвилювання перед публічним виступом та спокійно почувати себе перед аудиторією й подавати матеріал, справлятися з різноманітними педагогічними ситуаціями у процесі риторичної діяльності.

Таким чином, *показниками емоційного критерію сформованості риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ* визначаємо такі:

- упевненість у собі;
- емоційний інтелект.

Розуміння сутності риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ та з'ясування її структурних компонентів спонукає нас до вивчення підходів і принципів її формування.

1.3. Підходи та принципи формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу

Згідно з педагогічною теорією, формування постає як процес набуття стійких якостей особистості, а також результат розвитку людини, пов'язаний із цілеспрямованими змінами через виховання, освіту та навчання [58, с. 43]. Його також розглядають як духовне збагачення, розвиток індивідуальності, інтелігентності, внутрішньої й зовнішньої загальної та професійної культури фахівця [59, с. 463].

Виходячи з цього, формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ можна визначити як цілеспрямований процес і результат опанування риторичних знань, набуття риторичних умінь, формування професійно важливих комунікативних властивостей особистості, засвоєння та прийняття риторичних цінностей і риторичного ідеалу, а також формування спрямованості на риторичне самовдосконалення.

Ефективність процесу формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ обумовлюється його науковідповідністю, що передбачає наявність чітко окреслених концептуально-змістових засад, підходів і принципів, які забезпечують цілеспрямований і результативний процес.

Під час обґрунтування процесу формування риторичної культури майбутніх викладачів ми ґрунтувалися на досягненнях філософії, риторики та педагогіки. Зокрема були враховані такі положення світової та вітчизняної риторичної спадщини: ідеї істини, добра та справедливості Сократа та Платона [70]; інтелектуальна риторична естетика Аристотеля [71]; технологія складання промов Цицерона [75]; виховання оратора-патріота, оратора-громадянина Ф. Прокоповича [82].

Також були взяті до уваги положення західних неориторів про персвазивну комунікацію (К. Берк [83], Й. Коппершміт [85], Х. Перельман [86]), концепція риторичної ситуації Л. Бітцера [87], ідеї про взаємозв'язок риторики й культури С. Тайлера та І. Штрекера [84]. Крім того були використані положення сучасної української риторики Н. Голуб [49], Л. Мацько [81], Г. Сагач [2, 22, 45] та ін.

Педагогічну основу формування риторичної культури майбутніх викладачів становлять положення загальної та риторичної дидактики. До основних положень загальної дидактики, які застосовуються до формування риторичної культури, належать теорія змісту освіти (В. Безпалько, І. Бех [88], В. Гузеєв, І. Зязюн [17], М. Кларін, С. Сисоєва [89]), сукупність методів і форм навчання, теорія навчальної діяльності, система принципів навчання.

Важливу роль у формуванні риторичної культури відіграють також положення риторичної дидактики, а саме: методика викладання риторики (Н. Голуб [49], Т. Донська, Т. Ладиженська, Г. Сагач [2]); система риторичних знань та вмінь, які мають бути сформовані у майбутніх викладачів; методи та прийоми формування комунікативних властивостей особистості; педагогічні умови, що сприяють формуванню риторичної культури.

Основу формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ складає вивчення риторики у процесі навчання, що забезпечує їх підготовку до риторичної діяльності. Як зазначає О. Красницька, вивчаючи риторику, майбутній викладач розвиває такі вміння: презентувати себе й результати власних наукових досліджень; будувати стратегію й тактику публічного виступу, добирати актуальний і цікавий матеріал, будувати ефективну взаємодію з аудиторією (завойовувати довіру, управляти увагою, впливати на слухачів); аргументувати власну думку, переконати співрозмовника, відстояти свою позицію, спростувати думку опонента; структурувати промову, стисло й водночас ґрунтовно викладати матеріал, доступно та зрозуміло доносити інформацію; доцільно використовувати вербальні й

невербальні засоби мовлення; звертатися до почуттів, емоцій, волі слухачів, пробуджувати їх інтерес, приносити їм задоволення від виступу; долати хвилювання, керувати власним психоемоційним станом, упевнено себе почувати перед аудиторією, влучно відповідати на запитання, вести полеміку, наукову дискусію; формувати позитивний професійний імідж [52, с. 14-15].

Процес формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ розглянемо через комплекс взаємопов'язаних підходів та принципів.

Визначаючи підхід до формування риторичної культури майбутніх викладачів, ми спираємося на визначення Г. Сагач, яка розглядає підхід в освіті як «світоглядну категорію, у якій відтворюються соціальні установки суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; глобальну й системну організацію та самоорганізацію освітнього процесу, що містить усі його компоненти і насамперед самих суб'єктів педагогічної взаємодії» [18, с. 74–75].

У сучасному закладі вищої освіти (ВВНЗ) повинні реалізовуватись наступні підходи: *інноваційний, особистісно орієнтований, діяльнісний, комунікативний, аксіологічний, культурологічний, гуманістичний* [88; 17].

Комунікативний підхід у формуванні риторичної культури майбутніх викладачів вищої школи ґрунтується на орієнтації освітнього процесу на розвиток умінь спілкування з метою обміну думками. Його метою є формування готовності до ефективної комунікації, що є однією з ключових компетенцій викладача. І. Бех так описує комунікативний підхід: «знання й розвиток мислення розуміється як єдиний процес, що формує в суб'єкта (не об'єкта) учіння знання як переконання» [88].

Перевагами такого підходу є врахування індивідуальних особливостей слухачів, застосування методики «навчання у співробітництві», що сприяє значному збільшенню обсягу та якості риторичної практики, розвиток умінь критичного мислення, аргументації, переконання, ведення дискусії та інших важливих для риторичної діяльності комунікативних навичок. Діалогічне

спілкування є однією з найважливіших складових сучасного навчання, воно задає контекст навчальній діяльності як єдності тих, хто навчається, і тих, хто навчає.

На сучасному етапі розвитку освіти домінуючим є особистісно орієнтований підхід. У процесі формування риторичної культури він передбачає індивідуальний підхід до майбутнього викладача, оцінку його знань і вмінь, задоволення його потреб і запитів. Погоджуємося з думкою С. Вітвицької, що важливими в підготовці майбутніх викладачів є положення про особистісний характер розвитку їхньої індивідуальності; про індивідуальну та дослідницько-орієнтовану парадигму, що забезпечує безперервність і систематичність професійного розвитку; про формування здатності до опанування інформаційних технологій, до комунікації, до інноваційної, самостійної діяльності [90].

Однак, ґрунтуючись на працях І. Зязюна, ми вважаємо за доцільне виділити також гуманістичний підхід, який має глибше філософське підґрунтя в риторичній діяльності.

Гуманістичний підхід визначає спрямованість освітнього процесу на повагу до особистості, сприяє формуванню гуманістичного середовища, ставить вимоги до викладача, зосереджуючись на його гуманістичних якостях, підкреслює роль риторики у формуванні гуманістичних установок. У межах соціоцентричного підходу метою розвитку особистості є її соціалізація й професіоналізація з позиції максимальної корисності для суспільства. У межах гуманістичного підходу особистість розглядається принципово інакше – як цілісна, гармонійна, творча, здатна до самоактуалізації [17, с. 52–55].

Формування риторичної культури майбутніх викладачів потребує застосування культурологічного підходу, що розглядає риторику як засіб творення культури. Погоджуємося з І. Зязюном, що орієнтація на формування «людини культури» унеможливорює технократичний, відчужений щодо людської сутності, характер цілей та змісту освіти [57]. У

трактуванні культурологічного підходу опираємось й на педагогічне розуміння культури як процесу творчої самореалізації особистості [69, с.13–14].

Аксіологічний підхід до формування риторичної культури ґрунтується на ціннісній основі риторики й педагогіки. Він передбачає формування аксіосфери майбутнього викладача, яка буде визначати ефективність і гуманістичний сенс його риторичної діяльності.

Майбутній викладач ВВНЗ повинен бути суб'єктом інноваційного освітнього процесу. Під інноваційно-педагогічною діяльністю розуміють розробку й використання інноваційних освітніх технологій: методи навчання, що сприяють розвитку творчих здібностей, мислення; широке використання сучасних комп'ютерних технологій і засобів в освітньому процесі; інноваційні форми проведення аудиторних занять, організацію самостійної роботи, науково-дослідну роботу, роботу над інноваційними проектами [56 с.42].

Застосування інноваційного підходу до формування риторичної культури, як зазначає О. Залюбівська, спричиняє пошук нових форм і методів навчання риторики, що системно впливають на формування всіх компонентів риторичної культури, спрямовані на розвиток риторичної рефлексії, творчого мислення, самовдосконалення. Відповідно до інноваційного підходу в навчанні риторики майбутніх викладачів потрібно впроваджувати дослідницьку проєктну діяльність, активне рефлексивне спілкування, педагогічний супровід їх риторичного самовдосконалення, індивідуальну траєкторію навчання, дистанційні методи навчання [56 с. 43].

Методологічні підходи конкретизуються в дидактичних принципах, що є «узагальненими теоретичними положеннями, які застосовуються до всіх явищ, охоплених дидактикою, керівництвом до практичних педагогічних дій»

[57, с. 217–218]. Вони є тією ланкою, що об'єднує педагогічну теорію й практику, визначають методи і форми навчання. Слід зазначити ще одну

важливу думку щодо принципів: вони не є догмами, а можуть бути уточнені, удосконалені відповідно до завдань освіти задля підвищення ефективності розробки змісту, форм і методів навчання риторики.

Система принципів формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ має містити як обов'язкові загальнодидактичні, так і специфічні принципи навчання риторики, зумовлені вимогами до особливостей майбутньої риторичної діяльності [56 с. 43]. Проте ми вважаємо за потрібне детальніше охарактеризувати останні. Погоджуємося з визначеною О. Залюбівською системою принципів формування риторичної культури [56]:

- *принцип партнерства суб'єктів освітнього процесу*, що сприяє формуванню не просто високої мотивації до риторичної діяльності, а «особистісного цілеутворення» майбутнього викладача у процесі вивчення риторики, формуванню у нього «знань-переконань». Цей важливий принцип набуває особливої ваги у взаємодії викладачів і слухачів, оскільки останні перенесуть цей тип відносин на майбутні стосунки зі своїми слухачами;

- *принцип мисленнєво-мовленнєвої активності та інтерактивності*, що вимагає застосовування методів навчання, що максимально активізують мисленнєво-мовленнєву діяльність слухачів як продуктивно-творчу, так і рефлексивну, формують здатність до риторичної взаємодії та впливу;

- *принцип єдності риторичної теорії з практикою риторичної діяльності*, що реалізується в наступному: 1) тематику багатьох творчих завдань, діалогів, дискусій, дидактичних ігор, які застосовуються на заняттях з риторики, майбутні викладачі обирають самостійно, відповідно до спеціальності та ціннісних орієнтацій; 2) на заняттях з риторики слухачі завжди знаходяться одразу ніби ззовні і всередині кожного методу, що застосовується: виступаючи в ролях оратора, ведучого чи учасника дискусії, інтерв'юера й одночасно критика-аналітика, який із позицій риторичної теорії дає оцінку своїй і чужій риторичній діяльності. Саме в такому «сплаві» теорії, практики, рефлексії формується риторичне мислення та цінності;

- *принцип самостійності й вибору індивідуальної освітньої траєкторії*, що передбачає активність і самостійність майбутніх викладачів у процесі опанування риторичних знань, джерелом яких є потреба в цих знаннях;
- *принцип творчої продуктивності*. Навчання риторики неможливе поза практикою текстотворення, тому риторична творчість (тексти, формулювання ідей, розробка концепцій, підготовка системи запитань для виступу, дискусії тощо) має бути пріоритетним видом навчальної діяльності;
- *принцип стимулювання науково-дослідницької діяльності* майбутніх викладачів передбачає їх залучення до риторичних досліджень, розробку навчальних проєктів, організацію конференцій, круглих столів та заходів, безпосередньо пов'язаних із майбутньою професійно-педагогічною діяльністю.
- *принцип змагальності та емоційного комфорту*. Можна сказати, що змагальність є іманентною рисою занять із риторики, є гарним стимулом у навчанні [56, с. 44-45].

Висновки до першого розділу

У першому розділі здійснено теоретико-методичний аналіз засад формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ: з'ясовано місце риторики у процесі професійної підготовки майбутнього викладача ВВНЗ, означено основні наукові підходи до її розуміння; визначено зміст та структуру риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ; а також підходи та принципи її формування.

Риторика у процесі професійної підготовки майбутнього викладача займає центральне місце, відіграючи ключову роль у формуванні його риторичної (мовної) особистості та забезпеченні ефективності риторичної та комунікативної діяльності. Риторичні знання та ораторські вміння є важливою складовою професійної компетентності викладача, адже сприяють

підвищенню його авторитету, професійної успішності та ефективності освітнього процесу.

Вивчення риторики у процесі професійної підготовки дає змогу сформувати майбутнього викладача ВВНЗ як риторичну особистість, риторично освіченого оратора, здатного ефективно здійснювати риторичну діяльність.

На основі аналізу підходів Я. Білоусової, В. Герман, О. Залюбівської, С. Саннікової, А. Усатого риторичну культуру майбутнього викладача ВВНЗ визначено як сукупність риторичних знань та вмінь, комунікативних властивостей і вмотивованості до риторичної діяльності, що в інтелектуальній, етичній та естетичній єдності забезпечують ефективну взаємодію оратора з аудиторією й педагогічний вплив на неї.

У розділі описано структуру риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, основу якої складають такі компоненти: *мотиваційно-пізнавальний, комунікативний, емоційний*. Показниками мотиваційно-пізнавального компоненту визначено умотивованість до риторичної діяльності, мотивація на успіх та риторичні знання. Показниками комунікативного компоненту – комунікативність та організаційність, педагогічний такт. Показниками емоційного критерію стали упевненість у собі та емоційний інтелект.

Окреслено підходи та принципи формування риторичної культури. Серед підходів акцентовано увагу на інноваційному, особистісно орієнтованому, діяльнісному, комунікативному, аксіологічному, культурологічному, гуманістичному.

Принципи формування риторичної культури відображають наступні: партнерства суб'єктів освітнього процесу, мисленнєво-мовленнєвої активності та інтерактивності, єдності риторичної теорії з практикою риторичної діяльності, самостійності й вибору індивідуальної освітньої траєкторії, творчої продуктивності, стимулювання науково-дослідницької діяльності, змагальності та емоційного комфорту.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

2.1. Педагогічні умови формування риторичної культури майбутнього викладача у процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі

У сучасному світі, де інформація стає все більш доступною, а комунікація відіграє ключову роль у всіх сферах життя, для майбутнього викладача ВВНЗ володіння риторичною культурою стає не просто цінним надбанням, а й необхідною умовою професійної діяльності. Викладач ВВНЗ не лише навчає слухачів (курсантів) фаховим знанням, але й формує їх світогляд, ціннісні орієнтири, готує до майбутньої професійної діяльності. Тому його мовлення має бути не лише грамотним, чітким, логічним, але й емоційним, переконливим, таким, що здатне захопити аудиторію та запалити в ній прагнення до знань. Важливою складовою формування риторичної культури майбутнього викладача є визначення педагогічних умов.

У межах наукової літератури з педагогіки існує низка визначень поняття «педагогічні умови». А. Литвин визначає їх як «сукупність різнопланових соціально-педагогічних і дидактичних чинників необхідних та достатніх для виникнення й раціонального стійкого функціонування певної педагогічної системи» [15, с. 20].

Натомість Г. Онуфрієнко вважає, що педагогічні умови являють собою результат цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, організаційних форм навчання для досягнення поставленої мети [19, с. 143].

На думку Н. Яковлевої, педагогічні умови є комплексом, тоді як випадкові, розрізнені умови не здатні вирішувати педагогічні завдання. Також А. Литвин підкреслює, що необхідними є умови, уже обґрунтовані іншими науковцями, без яких проблема не може бути вирішена, але яких недостатньо, щоб вирішити її максимально ефективно. Виокремлені теоретичним та експериментальним шляхом, успішно апробовані умови можуть бути визначені як достатні [15, с. 23].

Отже, педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню риторичної культури майбутніх викладачів, ґрунтуються на комплексному підході, який поєднує взаємодоповнювані, взаємопов'язані та взаємообумовлені заходи. Ці заходи мають охоплювати концепцію, зміст, методичне забезпечення й організацію цього процесу.

Проведений аналіз дисертаційних досліджень [1; 6; 1; 42; 56; 64; 68; 69; 73; 76] дав змогу узагальнити педагогічні умови формування риторичної культури, запропоновані науковцями, за наступними ознаками:

- *концептуально-змістові умови*: професійно-педагогічна спрямованість навчання (Л. Аксьонова, Л. Горобець, А. Первушина); забезпечення пріоритету індивідуальності, самоцінності, самобутності студента (Н. Голуб); спрямованість на риторичне самовдосконалення (Н. Голуб, Т. Габдурахімова); формування потреби у вільному володінні мовою (Л. Горобець);

- *методичні умови*: поетапна технологія навчання риторики (Л. Анісарова, Л. Горобець, В. Тарасова, Л. Ткаченко); активізація навчальної діяльності студентів (Я. Білоусова, А. Первушина, Л. Ткаченко); застосування інтерактивних методів і форм навчання риторики (Н. Голуб); ігрове та тренінгове навчання риторики (Л. Ткаченко);

- *організаційні умови*: застосування кредитно-модульної технології (Н. Голуб); організація самостійної роботи студента з риторики (Н. Голуб, Т. Габдурахімова); інтеграція гуманітарних дисциплін і курсу риторики у формуванні риторичної культури (Я. Білоусова).

Важливого значення набуває вмотивованість викладачів, які здійснюють підготовку педагогічних кадрів. Як зауважує О. Красницька, науково-педагогічний працівник, який забезпечує підготовку слухачів, передусім сам має бути мотивованим готувати кваліфікованих майбутніх викладачів. Мотивовані науково-педагогічні працівники завжди націлені на результат. Такі викладачі мають «свої секрети» в підвищенні мотивації слухачів до навчання, що полягають і в побудові освітнього процесу, і взаємодії з аудиторією, і змісті навчальної дисципліни та навчальних матеріалів, і застосуванні різноманітних мотиваційних чинників [25, с. 44-45].

Про те, що вагомим мотивом є визнання людини, її роботи та результатів, влучно підтверджує О. Хміляр: «...кожна людина прагне виразити себе, довести, що вона може що-небудь зробити. Краще, якщо це «що-небудь» отримає ім'я свого творця» [23, с. 107].

А. Вітченко вважає, що сучасного викладача ВВНЗ вирізняє активна позиція, відповідальне ставлення до реалізації освітньо-виховної мети, зацікавленість у досягненні позитивних результатів [30, с. 39]. О. Красницька також зауважує, що мотивовані науково-педагогічні працівники реалізують не лише тактичні цілі, а й з часом досягають стратегічних цілей у підготовці майбутніх викладачів ВВНЗ. Їх цікавить і процес, і результат роботи, вони націлені на виконання своєї головної місії – підготовки кваліфікованих фахівців. Зазвичай такі викладачі мають позитивний педагогічний імідж і нерідко авторитет серед слухачів та колег [25, с. 45].

На основі аналізу наукової літератури, принципів сучасної дидактики вищої школи, розуміння сутності та змісту риторичної культури майбутніх викладачів, можна виокремити наступні педагогічні умови, що сприятимуть ефективному формуванню риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ:

- *спрямованість формування риторичної культури майбутніх викладачів на науково-педагогічну діяльність;*
- *упровадження дистанційного навчання риторики;*

- створення навчального риторичного середовища шляхом інтеграції гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів;
- активне навчання;
- риторична підготовка.

Спрямованість формування риторичної культури майбутніх викладачів на науково-педагогічну діяльність виступає як концептуальна основа досліджуваного процесу. Це означає, що всі компоненти системи підготовки майбутніх викладачів до риторичної діяльності мають бути підпорядковані цій меті.

Синергія риторики та педагогіки обумовлена спільністю мети – впливом на аудиторію. Викладач у ролі оратора змінює знання, погляди, думки та поведінку своїх слухачів. Ця спільність мети робить риторичні прийоми, правила аргументації, методи емоційного впливу цінними інструментами для викладача.

Відповідальність за вплив на аудиторію – ще одна спільна риса риторики та педагогіки. Викладач у ролі оратора несе повну відповідальність за те, як його слова впливають на слухачів. Знання риторичних принципів та етики дають змогу педагогу використовувати мову відповідально та етично.

Педагогіка також сприяє розвитку креативного мислення у майбутніх викладачів, що дає змогу знаходити нестандартні та креативні рішення педагогічних проблем і ситуацій. Натомість, проблемне навчання, проєктна діяльність та дискусії стимулюють слухачів до пошуку нових ідей, нестандартних підходів до вирішення завдань.

Упровадження дистанційного навчання риторики стає додатковим засобом до основного курсу. До того ж, з урахуванням особистісно орієнтованого підходу інноваційні технології умовно розподіляють на такі групи: особистісно орієнтовані, когнітивно орієнтовані, діяльнісно орієнтовані [93].

Акцентуємо увагу на особливостях та завданнях використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для підготовки до риторичної

діяльності майбутніх викладачів у ВВНЗ. Сьогодні ми вже не можемо уявити освітній процес без активного використання ІКТ, тому, на відміну від традиційної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, сучасна модель навчання представлена трьома рівноцінними й активними суб'єктами: викладачем, слухачем та інформаційно-комунікаційним освітнім середовищем [20, с. 27]

Інформаційно-комунікаційні технології значно розширюють можливості для освіти, роблячи її більш динамічною, інтерактивною та доступною. Вивчення курсу риторики в сучасних умовах практично неможливо уявити без постійного використання новітніх технологій, що відіграють важливу роль у формуванні риторичної культури майбутніх фахівців.

Досліджуючи еволюцію та вплив ІКТ на суспільство, В. Кремень робить акцент на появі нового типу мислення. На його думку, ІКТ трансформують духовно-культурний простір життя, адже комп'ютер стає своєрідним продовженням людини, доповнюючи її можливості та сприяючи реалізації різноманітних завдань – від суто побутових до високоінтелектуальних у сфері науки, мистецтва, освіти, техніки [97, с. 3].

Упровадження та використання ІКТ у сфері освіти, наголошує С. Вдович, значно розширили її можливості, роблячи процес навчання більш різноманітним, динамічним та інтенсивним. ІКТ відіграють суттєву роль у формуванні риторичної культури майбутніх викладачів, адже вони не лише забезпечують доступ до необхідних знань, зокрема через відео та аудіо, але й дають змогу емоційно впливати на аудиторію, розвивати естетичні погляди та смаки [95, с. 204].

Важлива роль у цьому процесі належить новітнім технологіям, які суттєво розширюють можливості отримання та передавання інформації, сприяючи засвоєнню риторичних знань та ефективному розвитку риторичних умінь. Основними з них є застосування мультимедійних систем (метод презентацій), відеотехнологій, медіа-технологій (застосування сучасних

засобів мас-медіа, блогів, подкастів), Інтернет-ресурсів і різноманітних технологій дистанційного та змішаного навчання.

Водночас варто зауважити, що використання цих технологій сприяє діалогізації освітнього процесу, налагодженню зворотного зв'язку, мотивації слухачів до навчання, розвитку самостійності у навчанні, творчості та креативності в підготовці й проведенні публічних виступів, аналізі та моделюванні професійних ситуацій з погляду риторичної діяльності, що є важливими аспектами становлення професійної компетентності майбутніх викладачів [96, с. 274]

Мультимедійні технології дають змогу застосовувати метод візуалізації – згортання змісту в наочний образ, що служить опорою розумових і практичних дій [93, с. 82]. Якісна візуалізація тексту промови впливає на візуальну репрезентовану систему аудиторії, онаочнює матеріал, сприяє кращому його сприйняттю й засвоєнню.

Під час публічних виступів слухачі вчаться інтегрувати різні види інформації, що сприяє розвитку вмінь самостійного пошуку та опрацювання джерел, а також набуттю навичок ефективної презентації інформації перед аудиторією. Це дає їм можливість впливати та переконувати слухачів не лише за допомогою слів, але й за допомогою візуальних образів, що значно покращує засвоєння інформації.

Як слушно зауважує А. Литвин, основною метою інформаційно-комунікаційних технологій навчання є підготовка слухачів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства, оскільки вони не лише забезпечують активне залучення майбутнього фахівця до пізнавального процесу, а й, на відміну від традиційних навчальних засобів, дають змогу керувати цим процесом [93, с. 49, 84].

Під час пошуку та добору матеріалу для підготовки презентацій, повідомлень, публічного виступу чи індивідуальної роботи з риторики майбутні викладачі використовують доступ до мережі Інтернет, адже Інтернет-ресурси нині є основним джерелом інформації. Варто зауважити,

що викладачеві риторики потрібно перед використанням попередньо опрацювати і проаналізувати ці ресурси з огляду на не завжди якісну й достовірну інформацію [96, с. 275].

Аналіз публічних виступів різних спікерів відіграє суттєву роль у розвитку риторичних умінь. Використання відеотехнологій у цьому процесі дає можливість продемонструвати слухачам найкращі зразки застосування ораторських технік, майстерності та різних риторичних прийомів. Сучасний медіапростір, що охоплює як традиційні канали комунікації (радіо, кіно, телебачення), так і новітні соціальні сервіси (YouTube, блоги, подкасти), може слугувати цінним джерелом для аналізу риторичної діяльності ораторів.

Для глибшого опанування теоретичних і практичних аспектів педагогічної риторики, оволодіння ораторським мистецтвом, здобуття риторичних знань, зацікавленості слухачів, комплексного підходу до формування готовності викладача до риторичної діяльності О. Красницькою розроблено онлайн-курс «Сучасна педагогічна риторика», представлений на її власному YouTube каналі «Риторика лідера» [91].

О. Красницька вважає, що створення сучасного освітнього контенту (електронних підручників і посібників, відеокурсів, онлайн-курсів, відеолекцій, відеопрезентацій, наукових подкастів, ютуб-каналу, телеграм-каналу, наукової сторінки в мережі «Фейсбук», сторінки в інстаграм, персонального сайту, мобільних додатків) розширює навчальні можливості слухачів, забезпечує формування індивідуальної освітньої траєкторії, неперервність освітнього процесу, створює освітній простір для інформальної освіти, креативне й пізнавальне освітнє середовище, а також сприяє впровадженню освітніх інновацій та сучасних засобів навчання, викладачу представляє можливості поширення власного досвіду, результатів досліджень, залучення більшої аудиторії до своїх знань, що зрештою підвищує якість риторичної освіти [21, с. 162].

В умовах сучасного світу дистанційне навчання (навчання у віртуальному навчальному середовищі) набуває все більшої ваги в системі освіти. Цей процес був прискорений пандемією COVID-19, яка призвела до вимушеного припинення офлайнової діяльності закладів освіти, а також широкомасштабною війною в Україні.

Як показала практика, навчання риторики з використанням лише системи віртуального середовища зводиться до вивчення теорії, виконання тестів і письмових завдань (написання звітів, аналізу виступів, написання текстів промов). Слухачі за час віртуального навчання не відпрацьовують набуті теоретичні знання на практиці, а відомо, що лише практика є найдієвішим способом подолати страх публічного виступу перед аудиторією, імпровізації та виступів експромтом, що є запорукою формування риторичних умінь. Втрачається найголовніше призначення курсу риторики, яка спрямована на формування і розвиток ефективної, переконливої, впливової та емоційної комунікації [96, с. 276].

О. Залюбівська вважає, що доцільно працювати зі слухачами за такими формулами «розпочинаємо в аудиторії – продовжуємо в дистанційному форматі», «виголошуємо в аудиторії – аналізуємо в мережі», «проводимо в мережі – обговорюємо в аудиторії» [56, с. 179]. Отже, щодо вивчення риторики й формування риторичної культури дистанційне навчання має лише доповнювати, а не замінювати аудиторне.

Створення навчального риторичного середовища шляхом інтеграції гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів покликане посилити дієвість інших педагогічних умов, створити їх «пролонгацію», оскільки у ВВНЗ, окрім спеціального курсу риторики, потрібно використовувати додаткові можливості освітнього процесу для ефективного формування риторичної культури майбутніх викладачів [56, с. 73].

Обґрунтовуємо цю педагогічну умову також тим, що міжпредметна інтеграція в сучасній системі освіти визначена принципом виховного та розвивального навчання. В умовах збільшення й пришвидшення сучасного

інформаційного потоку вона спрямована на формування цілісної системи знань та вмінь слухачів, розвитку латерального, продуктивного мислення, творчих здібностей [36].

О. Залюбівська зазначає, що затребуваність інтеграції навчання в досліджуваному процесі пов'язана не лише з оновленими завданнями освіти, а й з масштабністю завдання – навчити ефективній мисленнєво-мовленнєвій діяльності від народження ідеї до її реалізації в тексті та подальшому виголошенні. Таке завдання потребує підтримки риторики іншими дисциплінами та позанавчальними заходами, що передбачають активну риторичну діяльність [56, с. 74].

Тож варто об'єднати риторичний потенціал гуманітарних дисциплін, а також різних видів позааудиторної навчальної, наукової, виховної, культурної роботи майбутніх викладачів для створення у ВВНЗ навчально-риторичного середовища, під яким ми розуміємо сукупність умов закладу освіти, що сприяють риторичній підготовці майбутніх викладачів.

Чудовим тренувальним майданчиком і можливістю створення риторичного середовища стає педагогічна практика для майбутнього викладача, особливо коли у процесі проведення навчальних занять. О. Красницька зазначає, що для викладача кожне навчальне заняття – це публічний виступ. Неважливо скільки слухачів сидить в аудиторії – двоє, п'ятеро, десятеро, тридцять чи двісті. Він повинен провести його на високому рівні. Скільки можливостей він має для відпрацювання ораторських умінь – від простої розмови з другом чи випадкової бесіди на вулиці, дискусії з колегою до лекції для 200 слухачів. Сотні маленьких виступів додають упевненості й готовності діяти, розвивають риторичні знання та вміння [40, с. 244].

У сучасному динамічному світі, де інформація стає все більш доступною, а зміни відбуваються стрімко, *активне навчання* перетворюється на ключову навичку для успіху в будь-якій сфері діяльності. Це не просто процес засвоєння знань, а й спосіб життя, що ґрунтується на постійній

зацікавленості в саморозвитку, прагненні до нових знань та вмінні адаптуватися до мінливих умов.

Зростання обсягу інформації та швидкі зміни роблять активне навчання необхідною умовою для успішної адаптації до сучасних реалій. Активне навчання дає можливість майбутньому викладачу постійно розвиватися, розширювати свій кругозір та вдосконалювати свої навички.

Наступною педагогічною умовою формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ є *риторична підготовка*. Як вважає О. Красницька, вона формує викладача як лідера в ролі оратора (лектора, спікера), якого завжди цікаво слухати, з яким пізнавально дискутувати, від кого отримуєш цінні ідеї та інструменти, мотивацію, розширюєш свої горизонти, заряджаєшся енергією, сповнюєш себе новими думками, формуєш нові задуми [44, с. 33].

У процесі риторичної підготовки майбутні викладачі готуються до риторичної діяльності, розвивають риторичні знання, ораторські та комунікативні вміння. За даними А. Ставицького, вони навчаються чітко пояснювати матеріал (тобто доступність і зрозумілість його викладу), ефективно використовувати час заняття, створювати позитивне навколишнє середовище (зокрема через відкритість до запитань і зворотного зв'язку від аудиторії), готувати стимулюючі матеріали публічного виступу (непередбачуваність контенту, розглянутих питань для аудиторії), шукати і створювати нові знання, де саме подача матеріалу відіграє ключове значення [62, с. 34].

Риторичну підготовку О. Красницька визначає як процес здобуття риторичних знань, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством; комплекс заходів, спрямованих на формування готовності викладача до риторичної діяльності, досягнення ораторської майстерності. Вона забезпечує отримання й засвоєння теоретичних знань із риторики й обов'язкове втілення їх у практику публічних виступів різних типів і видів та процес комунікації. Дослідниця наголошує на тому, що риторичні знання

мають бути реалізовані на практиці, застосовані в різних ситуаціях риторичної діяльності та в роботі з різними цільовими аудиторіями. Тобто риторична підготовка передбачає вивчення риторики і практику публічних виступів, постійне професійне самовдосконалення як оратора (професійного спікера). Викладач щоденно відточує свої ораторські вміння й застосовує риторичні знання у викладацькій діяльності та публічному мовленні загалом [44, с. 35].

Таким чином, забезпечення педагогічних умов у ВВНЗ сприятиме формуванню риторичної культури майбутнього викладача, що, зі свого боку посилять їх професійну підготовку до науково-педагогічної діяльності.

2.2. Методи дослідження

Вибір методів дослідження визначався необхідністю системного вивчення питання формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, отримання достовірних даних, коректної математичної обробки результатів. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження було використано комплекс методів:

- теоретичних: аналіз, синтез, порівняння і систематизація наукових джерел, моделювання;
- емпіричних: аналіз документів, анкетування, тестування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи);
- статистичні: методи математичної статистики для опрацювання результатів констатувального етапу експерименту.

Аналіз, синтез, порівняння і систематизація наукових джерел (науково-методичної вітчизняної та зарубіжної літератури, матеріалів з мережі Internet) використано з метою виявлення методологічних передумов постановки проблеми, формування мети і завдань дослідження, а також узагальнення та систематизації даних. Особливу увагу було приділено вивченню сутності понять риторика, риторична підготовка, риторична

культура майбутнього викладача ВВНЗ, визначенню етапів формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, з'ясуванню структури риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, окресленню ролі риторики у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів.

На основі теоретичного аналізу літератури встановлено, що на сьогодні бракує даних, які б дали змогу об'єктивно оцінити та визначити рівень сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Моделювання було застосовано для розробки моделі формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ.

Аналіз документів, а саме освітніх програм «Педагогіка вищої військової школи» другого (магістерського) рівня вищої освіти, «Психологія» та «Військове управління» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Аналіз освітніх програм здійснено з метою з'ясування наявності освітніх компонентів, що забезпечують риторичну підготовку майбутніх викладачів ВВНЗ.

Анкетування проводилось з метою вивчення дійсного стану розвиненості риторичних знань та вмотивованості майбутніх викладачів ВВНЗ до риторичної діяльності. Нами було розроблено дві анкети: «Мотивація до риторичної діяльності», «Оцінка риторичних знань».

Тестування проводилося з метою визначення рівнів сформованості показників риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Педагогічний експеримент. Констатувальний етап педагогічного експерименту проведено з метою з'ясування стану сформованості показників риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Формувальний етап мав на меті розробку моделі формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ.

Методи математичної статистики. Проведене дослідження згідно з поставленими завданнями дало змогу нам отримати цифровий матеріал, що був оброблений за допомогою методів математичної статистики. Визначено такий статистичний показник, як середнє арифметичне значення ($\bar{x}$). На етапі

первинного аналізу даних ми використовували описову статистику та метод групувань. Статистична обробка даних проводилася за допомогою програми Statistica 6.0 (StatSoft, США).

2.3. Організація дослідження

Організація і проведення дослідження було здійснено у три етапи, кожен із яких мав певні завдання.

На першому етапі дослідження (жовтень 2022 – червень 2023 рр.) було опрацьовано науково-методичну вітчизняну та зарубіжну літературу й матеріали з мережі Internet згідно з темою роботи. Проведено аналіз літературних джерел, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і програму дослідження, підібрано контингент випробуваних та методи дослідження. Вивчено стан розробленості проблеми формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ у психолого-педагогічній теорії та практиці, визначено зміст риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, з'ясовано її структуру. Риторичну культуру майбутнього викладача ВВНЗ розглянуто як сукупність риторичних знань та вмінь, комунікативних властивостей і вмотивованості до риторичної діяльності, що в інтелектуальній, етичній та естетичній єдності забезпечують ефективну взаємодію оратора з аудиторією й педагогічний вплив на неї.

На другому етапі дослідження (липень 2023 – листопад 2023 рр.) було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, що передбачав підбір діагностичного інструментарію для визначення стану сформованості показників риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ, проведення анкетування (анкета «Мотивація до риторичної діяльності», «Оцінка риторичних знань»), тестування для визначення рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Аналіз освітніх програм здійснено з метою виявлення освітніх компонентів, спрямованих на риторичну підготовку майбутніх викладачів ВВНЗ.

Третій етап дослідження (грудень 2023 – квітень 2024 рр.) було присвячено розробці моделі формування риторичної майбутнього викладача ВВНЗ, формулюванню висновків.

Висновки до другого розділу

У другому розділі висвітлено педагогічні умови формування риторичної культури майбутнього викладача у процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі, а саме: *спрямованість формування риторичної культури майбутніх викладачів на науково-педагогічну діяльність, упровадження дистанційного навчання риторики, створення навчального риторичного середовища шляхом інтеграції гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів, активне навчання, риторична підготовка.*

Описано поетапність проведення дослідження з формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, охарактеризовано використані теоретичні (аналіз, синтез, порівняння і систематизація наукових джерел, моделювання), емпіричні (аналіз документів, анкетування, тестування, педагогічний експеримент) та статистичні (методи математичної статистики) методи дослідження.

Дослідження питання формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ проведено з жовтня 2022 до квітня 2024 рр., результатом якого стала розробка моделі формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

3.1. Показники та рівні сформованості риторичної культури майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів

Експериментальне дослідження питання формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ здійснювалося у два етапи, а саме констатувальний і формувальний.

Констатувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на:

- визначення показників і рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ;
- підбір діагностичних методик для оцінювання рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ;
- опрацювання отриманих результатів.

Констатувальний етап педагогічного експерименту було проведено на базі Національного університету оборони України зі слухачами очної та заочної форм навчання за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, а також ад'юнктами першого року навчання – майбутніми викладачами ВВНЗ. До участі в педагогічному експерименті було залучено 5 слухачів денної форми та 8 слухачів заочної форми навчання за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки та 38 ад'юнктів першого року підготовки за спеціальністю 053 Психологія та 253 Військове управління.

Аналіз освітніх програм «Педагогіка вищої військової школи» другого (магістерського) рівня вищої освіти, «Психологія» та «Військове управління» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти засвідчив наступне:

1) на другому (магістерському) рівні вищої освіти навчальна дисципліна «Педагогічна риторика» наявна в освітній програмі, але є вибірковою освітньою компонентою, що унеможливорює повноцінний процес риторичної підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ і зокрема формування їх риторичної культури;

2) на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти навчальна дисципліна «Сучасна педагогічна риторика» вивчається в обов'язковому блоці тривалістю 90 годин/3 кредити ЄКТС. Це дає змогу здійснити риторичну підготовку майбутніх викладачів ВВНЗ.

Наступним кроком стало визначення показників і рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Підґрунтям цього є окреслена нами її структура, де було окреслено три компоненти: *мотиваційно-пізнавальний, комунікативний та емоційний*. Далі було підібрано діагностичні методики для комплексної оцінки рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Характеристику компонентів, показників та діагностичного інструментарію сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Компоненти, показники, діагностичний інструментарій
сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ**

Компонент	Показники	Діагностичний інструментарій
Мотиваційно-пізнавальний	Умотивованість до риторичної діяльності	Анкета «Мотивація до риторичної діяльності»
	Мотивація на успіх	Методика діагностики мотивації до успіху Т. Елерса
	Риторичні знання	Анкета «Оцінка риторичних знань»
Комунікативний	Комунікативність та організаційність	Методика визначення комунікативних і організаторських здібностей (КОС-2)

	Педагогічний такт	Тест «Чи сформований у вас педагогічний такт?» М. Станкіна
Емоційний	Упевненість у собі	Тест упевненості в собі (адаптована методика В. Ромерка)
	Емоційний інтелект	Методика діагностики емоційного інтелекту Н. Холла

Визначаючи рівні сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ, ми спиралися на дослідження О. Залюбівської, у якому дослідниця виділила чотири рівні сформованості риторичної культури магістрантів: репродуктивний, стереотипний, продуктивний, рівень творчої свободи.

Ми ж, зі свою боку, зважаючи на те, що майбутні викладачі ВВНЗ є офіцерами з достатнім досвідом військової служби (понад 10 років), досвідом педагогічної діяльності у військових підрозділах, вважаємо за необхідне виділити три рівні сформованості їх риторичної культури: *репродуктивний, стереотипний і творчий*.

Репродуктивний рівень сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ характеризується неспроможністю майбутнього викладача продукувати риторичні тексти, які визначаються самостійністю, глибиною мислення, творчістю. Репродуктивність означає повторення існуючих ідей, копіювання текстів, поверхневність. На цьому рівні майбутні викладачі схильні до повторення вже відомих ідей, кліше та шаблонних фраз. Їхні тексти можуть бути позбавлені емоційної експресивності й образності, їм не вистачає вміння використовувати різноманітні риторичні прийоми та методи для досягнення своїх цілей. До того ж проявляється низька вмотивованість до творчої риторичної діяльності, відсутність емоційності, нездатність зрозуміти емоції інших, подекуди трапляється порушення педагогічного такту, нездатність контролювати власні емоції під час контраргументації, у дискусії, під час відповідей на запитання.

Стереотипний рівень сформованості риторичної культури майбутніх викладачів характеризується самостійним продукуванням риторичних текстів, які однак не вирізняються оригінальністю та свідчать про залежність автора від зразків для наслідування. Ознаками стереотипного рівня є самостійність (майбутні викладачі на цьому рівні вже не потребують прямої допомоги та можуть самостійно створювати риторичні тексти); відсутність оригінальності (їхні тексти, хоча й не є точним копіюванням існуючих зразків, не свідчать про глибоке розуміння риторики та не містять оригінальних ідей); залежність від зразків (майбутні викладачі часто використовують шаблони, кліше та запозичують фрази з інших текстів, що робить їхні роботи невиразними та позбавленими індивідуальності); обмеженість риторичних прийомів (їхній арсенал риторичних прийомів та методів є обмеженим, а використання цих прийомів не завжди відповідає цілям та контексту промови).

На цьому рівні майбутні викладачі здатні чітко та логічно висловлювати свої думки, проте не завжди можуть аргументувати свою позицію та переконати аудиторію, допускають помилки в побудові виступу, уміють використовувати риторичні прийоми для створення емоційного впливу, можуть організувати свою промову та зробити її цікавою для слухачів, використовують риторичну діяльність у професійній діяльності. Вирізняються достатньо сформованим педагогічним тактом. Однак їм не вистачає впевненості у своїх риторичних здібностях, вони не володіють глибинним розумінням риторичних теорій та не вміють творчо їх застосовувати.

Творчий рівень сформованості риторичної культури майбутніх викладачів характеризується вираженою самостійністю мислення, що знаходить своє відображення у самостійному текстотворенні, яке вирізняється глибиною, аналітичністю, креативністю та чітко вираженою особистісною позицією автора.

Ознаками творчого рівня є самостійність мислення (майбутні викладачі на цьому рівні володіють глибоким розумінням риторики, вміють критично

оцінювати інформацію, формувати власну думку та висловлювати її в оригінальний спосіб), самостійність текстотворення (їхні тексти не є копіюванням існуючих зразків, а є авторськими творами, що свідчать про глибоке розуміння теми, уміння використовувати різноманітні риторичні прийоми та методи, а також про наявність власних поглядів), глибина (їхні тексти характеризуються глибиною думки, аналітичним підходом до дослідження теми, умінням виявляти причинно-наслідкові зв'язки та формулювати чіткі висновки), аналітичність (їхні тексти містять ґрунтовний аналіз теми, аргументацію власної позиції, уміння використовувати різні методи дослідження та критично оцінювати інші джерела інформації), креативність (тексти вирізняються оригінальним стилем, нестандартними риторичними прийомами, свіжими ідеями та вмінням використовувати мову для створення емоційного впливу), особистісна позиція (тексти чітко виражають особистісну позицію автора, його цінності, переконання та емоції).

На творчому рівні майбутні викладачі здатні чітко, логічно та емоційно висловлювати свої думки, уміють переконувати аудиторію, аргументувати свою позицію та вести конструктивну дискусію, використовують риторику як потужний інструмент для досягнення своїх цілей, володіють широким спектром риторичних прийомів і методів, вміють використовувати їх творчо та доречно. Проявляють упевненість, педагогічний такт, уміють контролювати власні емоції, розуміють емоційні стани інших.

Наступним кроком у педагогічному експерименті стало оцінювання рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ за виділеними показниками й підібраним діагностичним інструментарієм.

Першим було визначення сформованості показників мотиваційно-пізнавального компоненту риторичної культури, тобто рівня мотивації до риторичної діяльності в освітньому процесі шляхом анкетування (анкету подано в додатку А). У майбутніх викладачів ВВНЗ має бути сформована мотиваційна основа їхньої подальшої діяльності, зокрема розуміння

важливості риторичної підготовки для особистісної та професійної реалізації (майбутній викладач ВВНЗ має усвідомити сутність риторичної діяльності, необхідної для саморозвитку, та залежність професійної реалізації від рівня сформованості риторичної культури).

Результати оцінювання вираженості показників риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ за мотиваційно-пізнавальним критерієм, що визначає рівень вмотивованості до риторичної діяльності, представлено у вигляді діаграми на рис. 3.1.

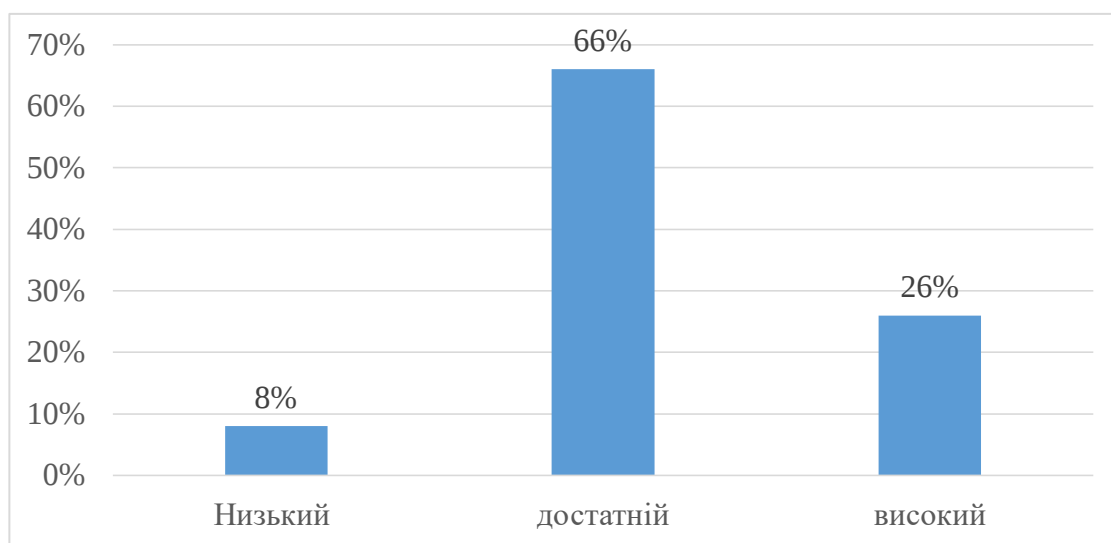

Рис. 3.1. Рівень вмотивованості до риторичної діяльності, у %

Як бачимо, серед майбутніх викладачів ВВНЗ у 26 % спостерігаємо високий рівень вмотивованості до риторичної діяльності, є розуміння цінності риторичних знань, умінь і навичок та значно сильніша мотивація до розвитку риторичної діяльності, проте все ж переважає достатній рівень, що було виявлено у 66 % майбутніх викладачів ВВНЗ. Також у 8 % осіб спостерігаємо низький рівень мотивації, що зумовлено недостатнім розумінням цінності та значення риторичної культури для подальшої їхньої професійної діяльності.

Під час наступної оцінки такого показника, як мотивація на успіх, ми застосували методику діагностики мотивації до успіху Т. Елерса (Додаток Б), результати якої представлені на рис. 3.2.

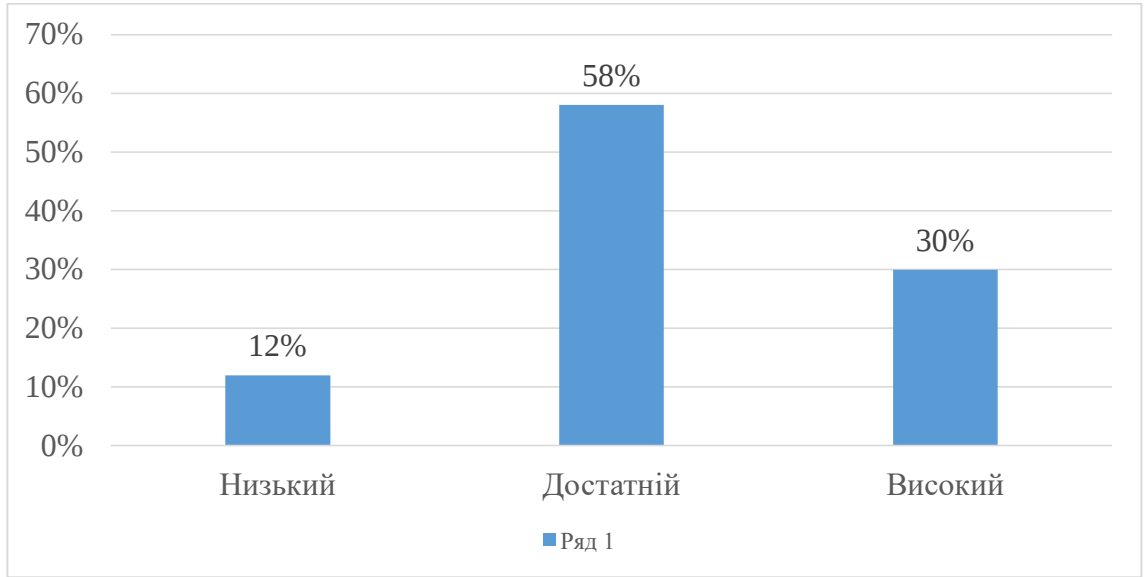

Рис. 3.2. Результати проведення методики діагностики мотивації до успіху Т. Елерса, у %

Як бачимо з рисунку 3.2, високий рівень мотивації до успіху показали 30 % майбутніх викладачів ВВНЗ, середній і низький рівень 58 % і 12 % відповідно. Ці результати свідчать про те, що більшість респондентів (88%) мають достатній та високий рівень мотивації до успіху. Вони ймовірно ставлять перед собою амбітні цілі, готові докласти значних зусиль для їх досягнення, вірять у свої сили та можливості.

Результати дослідження рівня риторичних знань, які ми проводили за допомогою анкети «Оцінка риторичних знань» (Додаток В), зображені на рис 3.3.

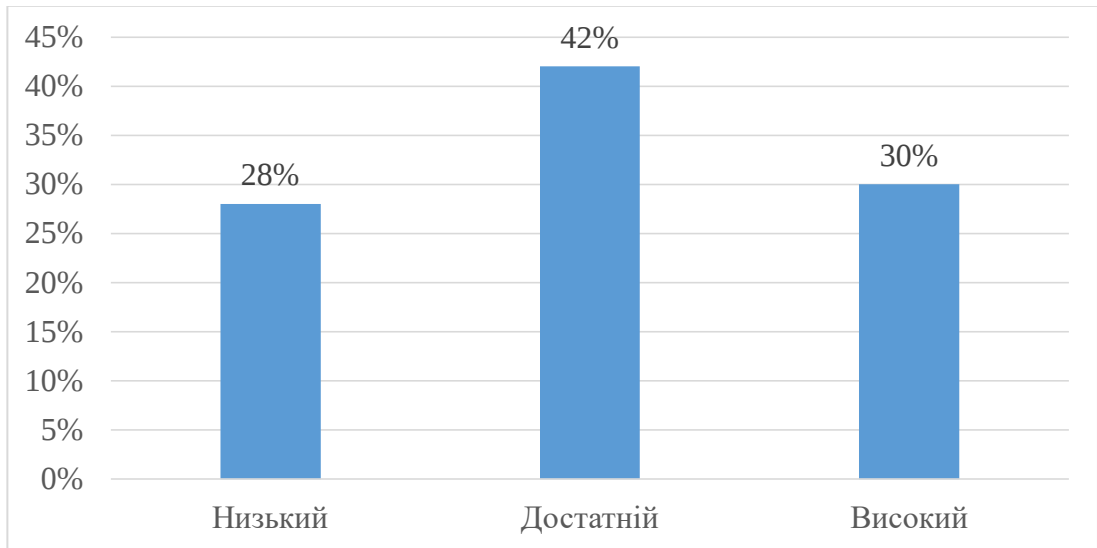

Рис. 3.3. Показники рівня риторичних знань за анкетуванням, у %

Високим рівнем риторичних знань володіють 30 % майбутніх викладачів ВВНЗ, середнім – 42 %. Також відмітимо, що високий показник (28 %) досліджуваних має низький рівень риторичних знань. Це, на нашу думку, зумовлено недостатньою теоретичною підготовкою майбутніх викладачів ВВНЗ під час здобуття попередніх рівнів військової освіти.

Таким чином, проаналізувавши результати отриманих даних за всіма методиками та анкетами, ми здійснили оцінювання рівнів сформованості показників мотиваційно-пізнавального компоненту риторичної культури і подали їх в таблиці 3.2.

Далі нами було визначено рівні сформованості показників комунікативного компоненту риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Комунікативність – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування.

Таблиця 3.2

**Рівні сформованості показників мотиваційно-пізнавального
компоненту риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ**

Рівні Показники	Умотивованість до риторичної діяльності		Мотивація на успіх		Риторичні знання		Всього за компонентом	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Репродуктивний	4	8 %	6	12 %	14	28 %	8	16 %
Стереотипний	33	66 %	27	58 %	21	42 %	28	56 %
Творчий	13	26 %	15	30 %	15	30 %	14	28 %

Діагностика комунікативних та організаторських здібностей допомагає особистості самостійно оцінити наявний рівень їх розвитку та за потреби продумати шляхи подальшого розвитку (Додаток Г) (див. рис. 3.4).

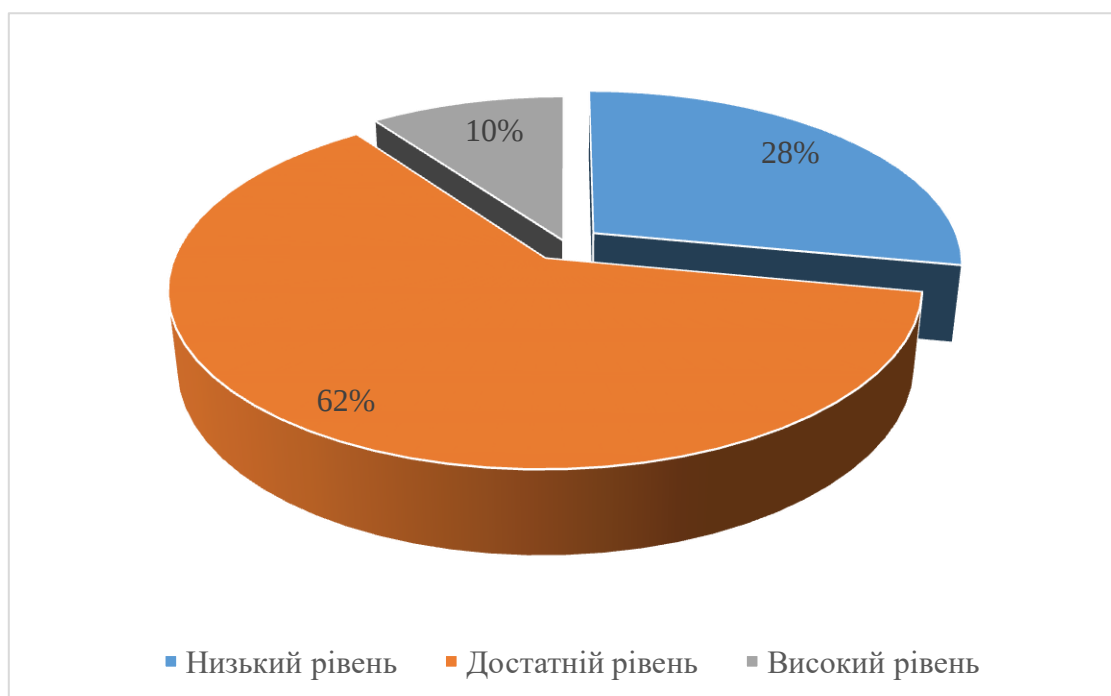

Рис. 3.4. Результати проведення методики визначення комунікативних та організаторських здібностей (КОС-2), у %

Як бачимо, показники рівня комунікативних та організаторських здібностей майбутніх викладачів ВВНЗ неутішні: 28 % із них мають низький рівень, 62 % достатній. І лише 10 % показують високий рівень комунікативності та організаційності. Порівнюючи з показниками риторичних знань, ці показники загалом нижчі, що підтверджує необхідність розвитку практичних навичок риторичної діяльності. Безперечно, це закономірний наслідок залишків знаннєвого підходу, що довгі роки панував у вітчизняній вищій школі. Для слухачів із недостатнім та базовим рівнем риторичної діяльності характерна комунікабельність, ініціативність у спілкуванні та прагнення до встановлення контактів з іншими людьми. Однак у складних ситуаціях їм складно діяти відповідно до законів риторики, що проявляється у низці труднощів: нездатність обирати оптимальну стратегію поведінки з урахуванням контексту спілкування, стійке прагнення до встановлення контактів, нестабільність рівня риторичних здібностей, скутість та невпевненість у риторичній діяльності в новому середовищі,

відчуття дискомфорту в незнайомому оточенні та складнощі у налагодженні контактів з іншими людьми.

Визначення рівня сформованості педагогічного такту ми проводили послуговуючись тестом «Чи сформований у вас педагогічний такт?» М. Станкіна (Додаток Д). Результати дослідження зображені на рис. 3.5.

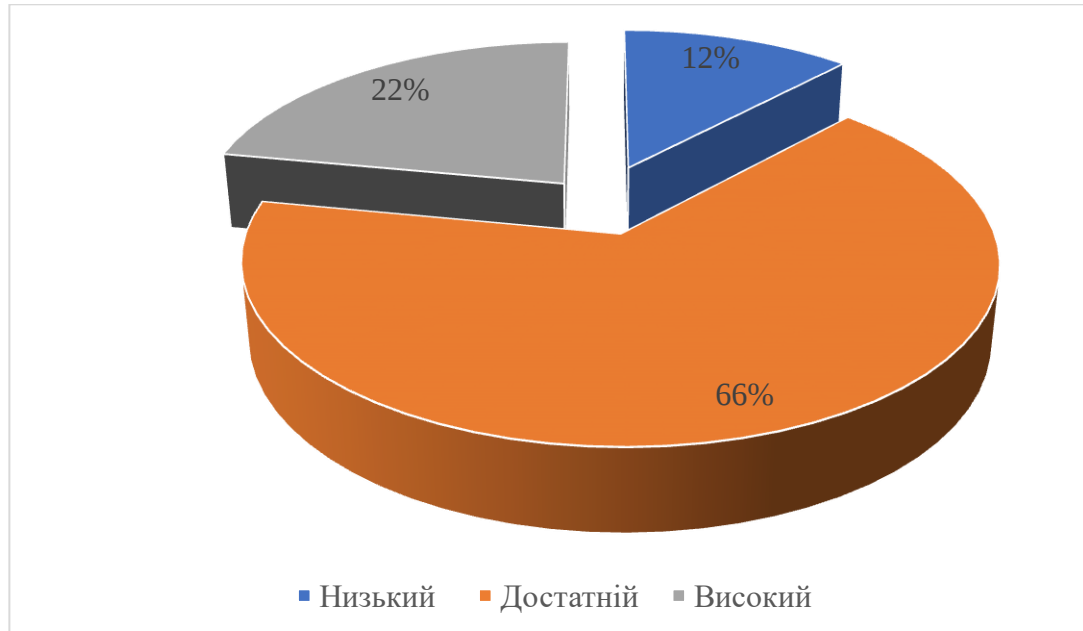

Рис. 3.5 Результати проведення тесту «Чи сформований у вас педагогічний такт?» М. Станкіна, (у %)

Аналіз отриманих даних показав, що у 22 % респондентів педагогічний такт розвинений на високому рівні. Вони вміють налагоджувати контакт з аудиторією, створювати сприятливу атмосферу та ефективно керувати риторичною діяльністю. 66 % опитуваних показали достатній рівень сформованості педагогічного такту. Вони володіють деякими з основних навичок педагогічного такту, але їм може знадобитися додаткова робота над їх удосконаленням. А тим досліджуваним, які показали низький рівень педагогічного такту (12 %) необхідно серйозно попрацювати над розвитком навичок педагогічного такту, щоб успішно будувати взаємодію з аудиторією у процесі риторичної діяльності.

Проаналізувавши результати отриманих даних за всіма показниками комунікативного компоненту риторичної культури, ми здійснили оцінювання рівнів їх сформованості й подали в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Рівні сформованості показників комунікативного компоненту
риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ**

Рівні Показники	Комунікативність та організаційність		Педагогічний такт		Всього за компонентом	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Репродуктивний	14	28 %	6	12 %	10	20%
Стереотипний	31	62 %	33	66 %	32	64 %
Творчий	5	10 %	11	22 %	8	16 %

Аналіз даних таблиці показує, що сумарний рівень сформованості показників комунікативного компоненту в більшості майбутніх викладачів ВВНЗ (80 %) сформований на стереотипному та творчому рівні. Це свідчить про те, що вони мають необхідні комунікативні здібності та педагогічний такт. Проте 20 % досліджуваних повинні працювати над покращенням комунікативного компоненту для успішної професійно-педагогічної діяльності.

Для оцінки такого показника, як «упевненість у собі», ми застосували «Тест упевненості в собі» В. Ромерка (Додаток Е), результати якого представлено на рис. 3.6.

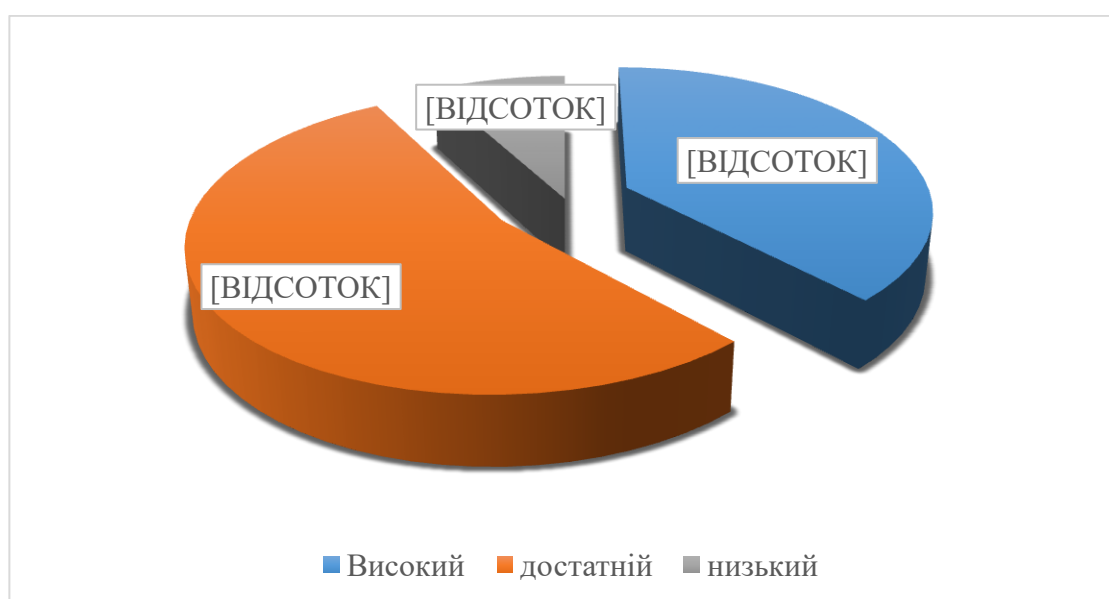

Рис. 3.6. Результати проведення тесту впевненості в собі В. Ромерка,
у %

У 38 % майбутніх викладачів ВВНЗ спостерігається високий рівень впевненості у собі, достатній та низький рівень спостерігається у 54 % і 8 % відповідно. Більшість майбутніх викладачів ВВНЗ (92 %) мають високий і достатній рівень впевненості в собі. Це свідчить про те, що вони вірять у свої здібності, готові до нових викликів і можуть ефективно займатись риторичною діяльністю. Проте 8 % досліджуваних повинні працювати над підвищенням впевненості в собі.

Упевненість у собі є ключовою рисою успішного оратора. Вона виражається в чіткій мові, логічній аргументації, упевненому поводженні та здатності встановлювати контакт і впливати на аудиторію.

Упевненість у собі є ключовим фактором успішної риторичної діяльності. Вона дає змогу викладачу чітко висловлювати свої думки, переконливо аргументувати свою позицію, залучати та утримувати увагу аудиторії, а також впливати на її думки та поведінку. Розвиток впевненості в собі – це постійний процес, що потребує практики, підготовки, самоаналізу та позитивного самосприйняття.

Для визначення рівня емоційного інтелекту ми використовували методику діагностики емоційного інтелекту Н. Холла (Додаток Є). Результати проведення методики зображені на рис. 3.7.

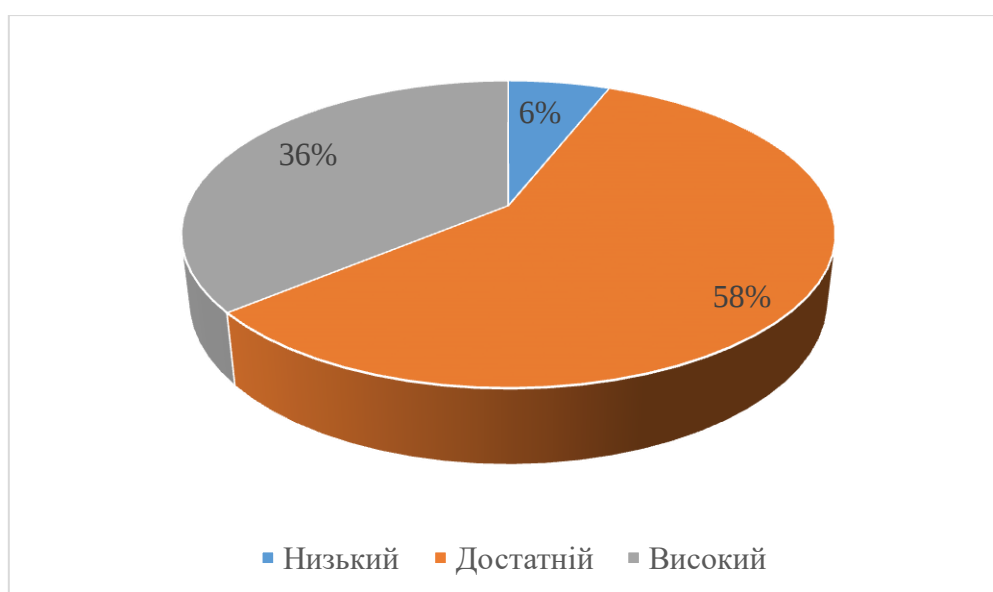

Рис. 3.7. Результати проведення методики діагностики емоційного інтелекту Н. Холла, у %

Як бачимо з рисунку 3.7, високий рівень емоційного інтелекту показали 36 % респондентів, середній і низький рівень 58 % і 6 % відповідно. Майбутні викладачі з високим емоційним інтелектом усвідомлюють свої емоції, розуміють їх причини та вплив на себе та інших. Це дає змогу їм контролювати свої емоції та використовувати їх для ефективного виступу.

Емоційний інтелект є важливою складовою успішної риторичної діяльності. Він дає змогу оратору розуміти та використовувати емоції для досягнення своїх цілей, ефективно спілкуватися з аудиторією, мотивувати й надихати слухачів. Розвиток емоційного інтелекту – постійний процес, що потребує самоаналізу, практики та вдосконалення своїх навичок.

Таким чином, проаналізувавши результати отриманих даних за всіма методиками, ми здійснили оцінювання рівнів сформованості показників емоційного компоненту риторичної культури і подали їх в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Рівні сформованості показників емоційного компоненту
риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ**

Рівні Показники	Упевненість у собі		Емоційний інтелект		Всього за компонентом	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Репродуктивний	4	8 %	3	6 %	3,5	7 %
Стереотипний	27	54 %	29	58 %	28	56 %
Творчий	19	38 %	18	36 %	18,5	37 %

Аналіз даних таблиці 3.4 показує, що сумарний рівень сформованості показників емоційного компоненту у більшості майбутніх викладачів ВВНЗ (56 %) сформований на стереотипному рівні, у 37 % – на творчому рівні, а у 7 % – репродуктивному рівні.

Емоційний компонент риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ характеризується комплексом емоційних якостей, що забезпечують

його готовність до ефективної риторичної діяльності. Ці якості формуються протягом навчання у ВВНЗ та піддаються динамічному розвитку.

Емоційний компонент риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ відіграє важливу роль у його професійній діяльності, та є важливим показником його професійної успішності. Розвиток емоційного інтелекту, емоційної самосвідомості, саморегуляції, емпатії та мотивації дає змогу викладачу ВВНЗ стати більш ефективним оратором, який уміє зацікавити та надихнути своїх слухачів, мотивувати їх до активних дій, а також досягати успіхів у своїй професійно-педагогічній діяльності.

Таким чином, проаналізувавши результати отриманих даних за всіма методиками, ми здійснили педагогічне оцінювання рівнів сформованості показників риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ та представили його в таблиці 3.5

Таблиця 3.5

Рівні сформованості показників риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ

Рівні Показники	Мотиваційно-пізнавальний		Комунікативний		Емоційний		Усього за компонентами	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Репродуктивний	8	16 %	10	20 %	3,5	7%	7	14,3 %
Стереотипний	28	56 %	32	64 %	28	56 %	29	58,7 %
Творчий	14	28 %	8	16 %	18,5	37 %	14	27 %

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив у 14,3 % досліджуваних репродуктивний рівень сформованості їх риторичної культури, у 58,7 % – стереотипний рівень та у 27 % – творчий рівень сформованості їх риторичної культури. Це свідчить про необхідність удосконалення системи риторичної підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ у

процесі їх професійного становлення, розробки моделі формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ.

3.2. Обґрунтування та розробка моделі формування риторичної культури майбутнього викладача вищого військового навчального закладу

Модернізація системи вищої освіти України передбачає оновлення змісту та методів навчання, які забезпечували б ефективний розвиток компетентностей та розвиток педагогічної культури майбутніх викладачів відповідно до їхньої подальшої професійної діяльності. Тому провідним завданням удосконалення риторичної підготовки майбутніх викладачів є розроблення й упровадження ефективної моделі формування риторичної культури.

Ефективність формування риторичної культури майбутнього викладача залежить від комплексного підходу, що ґрунтується на таких ключових аспектах:

- глибокому розумінні слухачем місця та ролі кожного компонента у структурі риторичної культури (не лише знання функцій та значення кожного елемента, але й усвідомлення їх взаємозв'язку та впливу на загальний процес риторичної діяльності).

- свідомого вибору й конкретизації компонентів риторичної культури з урахуванням особливостей аудиторії та контексту ситуації (це потребує гнучкості, креативності та вміння використовувати знання та навички для досягнення поставлених комунікативних цілей).

- розуміння й використання зв'язків між компонентами риторичної культури (дає змогу слухачеві бачити цілісну картину та використовувати цю цілісність для максимізації риторичного впливу).

Структура професійної діяльності майбутнього викладача не є статичною, а постійно еволюціонує під впливом його самовдосконалення як

фахівця. Розвиток його професійних і загальних компетенцій стимулює позитивні трансформації та поглиблення розуміння власної ролі й завдань.

Залучення майбутніх викладачів до риторичної діяльності у процесі вивчення психолого-педагогічних та гуманітарних дисциплін відіграє важливу роль у їх становленні. Виконання комунікативних і риторичних завдань під керівництвом викладача сприяє розвитку риторичних знань, втілення їх у практичну діяльність, розвитку ораторських умінь і формуванню риторичної культури.

Таким чином, залучення майбутніх викладачів до риторичної діяльності стає не лише способом опанування теоретичних знань, але й потужним інструментом їх професійного та особистісного зростання.

Для розробки моделі формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ нами було використано метод моделювання, що представляє собою «дослідження об'єктів на їх моделях – аналогах певного фрагмента природної або соціальної реальності» [94, с. 146].

Моделювання є ефективним способом наукового дослідження. За філософським енциклопедичним словником, моделювання – це науковий метод опосередкованого дослідження пізнавальних об'єктів, безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене, неефективне чи недоцільне, через дослідження їх моделей – предметних, знакових чи мислених систем, що відповідно відтворюють, імітують чи відображають певні характеристики (властивості, ознаки, принципи внутрішньої організації або функціонування) оригіналів [26].

О. Власенко зазначає, що необхідність у методі моделювання виникає тоді, коли дослідження безпосередньо самого реального об'єкта неможливе або виникають труднощі у зв'язку з недоступністю об'єкта, певних етичних обмежень або великих витрат (тимчасових, трудових, фінансових та ін.) [38].

Методологія моделювання, як стверджує О. Дубасенюк, орієнтується на аналіз, вивчення умов і шляхів розвитку педагогічної освіти та потребує формування багаторівневої системи моделей. Особливістю моделювання

педагогічної освіти є те, що модель майбутньої ситуації неясна, багатобічна та змінюється у напрямку досягнення мети. Загалом моделювання є невід'ємним аспектом у забезпеченні природної єдності навчання та наукових досліджень у педагогічному процесі [92].

Створення моделі дає змогу дослідити об'єкт опосередковано, використовуючи його уявне або спрощене представлення. Це дає можливість вивчити структуру та функціонування об'єкта, прогнозувати його поведінку та перевірити гіпотези щодо нього.

Метою педагогічного моделювання є системний підхід до формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, що передбачає глибоке вивчення теоретичних основ риторики та її ролі у професійно-педагогічній діяльності викладача, аналіз особливостей формування та розвитку риторичної культури в контексті специфіки військової освіти, визначення оптимальних методів і форм навчання риторичної майстерності майбутніх викладачів, розробку програми підготовки майбутніх викладачів, яка б сприяла розвитку їх риторичної культури, забезпечення системного контролю й оцінки ефективності педагогічного моделювання.

Модель формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ виступає уявною схематичною системою, що відтворює ключові принципи організації та функціонування, зв'язки, ознаки й характеристики досліджуваного педагогічного процесу. Її мета – цілісне, наочне й одномоментне представлення складного, багатофункціонального та тривалого процесу навчання.

Розробляючи модель формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, ми спиралися на теоретичні положення, висунуті Г. Сагач про те, що формування риторичної культури базується на головних принципах педагогіки, риторики, психології, мистецтва і основним своїм завданням передбачає формування системи мисленнєвих, мовленнєвих, духовно-етичних, психолого-педагогічних і виконавських якостей [2, с. 173].

Цілісність риторичної культури полягає в тісній взаємодії всіх її компонентів та показників кожного з них. Вона відображає повний цикл взаємодії мовця і слухача та підкреслює важливість риторики як науки, що вивчає ораторське мистецтво та красномовство та забезпечує риторичну підготовку майбутнього викладача.

Педагогічний зміст моделі формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ полягає у виокремленні актуальних та перспективних завдань освітнього процесу з риторики у ВВНЗ, виділенні, дослідженні й науковому поясненні умов допустимого зближення між вірогідними, очікуваними та бажаними змінами у процесі риторичної підготовки майбутніх викладачів. Це дає змогу спрямувати освітній процес на досягнення чітко окреслених цілей і завдань, створити умови для ефективного формування риторичної культури майбутніх викладачів, оцінити результати освітнього процесу та, в разі необхідності, внести необхідні корективи. Модель стає не лише теоретичною конструкцією, але й практичним інструментом, що використовується для вдосконалення підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ.

Дослідниця О. Кучерук вважає, що для комплексного формування риторичної культури важливо представити її модель. Ця модель презентує внутрішні зв'язки між її складниками, а також зв'язки із зовнішнім освітнім середовищем, специфікою якого є освітні умови ВВНЗ, спілкування з діячами культури, освітні ЗМІ, соціальне оточення, морально-етичні норми, прийняті в суспільстві, духовно-культурні цінності. У структурі згаданої моделі має бути кілька взаємопов'язаних компонентів, зокрема концептуальний, цільовий, змістовий, технологічний, оцінювально-результативний [49].

Моделювання процесу формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ передбачає розроблення еталона, риторичного образу майбутнього викладача ВВНЗ, який, вивчаючи дисципліни психолого-

педагогічного та гуманітарного циклів, оволодіває високим рівнем риторичної культури.

Проаналізувавши праці О. Антонової, С. Вітвицької, О. Дубасенюк, О. Вовка та інших науковців із проблем моделювання освітніх систем, а також спираючись на результати теоретичного й емпіричного дослідження риторичної культури, нами розроблено модель формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ (рис. 3.8.).

Запропоновану модель розглядаємо як цілісну систему, що відповідає сучасним вимогам, містить мету, завдання, теоретичні засади, принципи, форми, методи, засоби формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ, структурні компоненти, рівні її сформованості та результат.

Модель складається з 4-х блоків – концептуально-цільового, змістового, організаційно-діяльнісного та результативно-оцінного. Вона відображає вплив педагогічних умов та зовнішніх і внутрішніх чинників на елементи системи, які пов'язані з процесом формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ: з їх риторичною підготовкою до майбутньої педагогічної діяльності, розширенням системи риторичних знань, розвитком відповідних риторичних умінь. Об'єктом моделювання постає процес формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Суб'єктами підготовки є слухачі ВВНЗ – майбутні викладачі.

Концептуально-цільовий блок моделі містить мету, підходи та принципи формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Змістовий блок містить психолого-педагогічні та гуманітарні дисципліни з риторичним спрямуванням, що викладаються у ВВНЗ та спецкурс «Основи риторики».

Змістовий блок запропонованої моделі орієнтований на оволодіння слухачами системою риторичних знань та вмінь, що становлять основу риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ і зумовлюють успішність і

якість риторичної діяльності. Він передбачає риторизацію освітнього процесу.

Рис. 3.8. Модель формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ

Суть такої риторизації розуміємо насамперед як комплекс дій щодо «входження» риторики у зміст навчання, освітній процес, навчальні дисципліни та освітнє середовище для формування системи теоретичних риторичних знань, практичних риторичних умінь, ставлень, досвіду, а також світоглядних, морально-етичних цінностей, якими необхідно оволодіти слухачам у процесі навчання.

Концептуальна основа програми спецкурсу «Основи риторики» (Додаток Ж) ґрунтується на розумінні сутності риторичної освіти. Її ключовим завданням є виховання майбутнього викладача як активного суб'єкта риторичної діяльності, який володіє необхідними риторичними знаннями та вміннями, риторичною культурою. Це дає змогу йому успішно здійснювати професійно-педагогічну діяльність.

Метою спецкурсу є формування риторичної культури та риторичної компетентності майбутніх викладачів ВВНЗ, що передбачає вироблення в них цілісного системного розуміння теоретичних засад та загальних закономірностей педагогічної риторики, ознайомлення зі способами мовного впливу на аудиторію, розвиток практичних умінь переконливого професійно орієнтованого мовлення, власного риторичного стилю на засадах гуманістичного риторичного ідеалу.

Реалізація мети дає змогу майбутнім викладачам ефективно використовувати риторичні знання та вміння у професійно-педагогічній діяльності, будувати чіткі, логічні й переконливі виступи, що захоплюють і мотивують слухачів, створювати сприятливу атмосферу для спілкування та співпраці з аудиторією, виховувати ціннісні орієнтири та лідерські якості.

Навчально-методичне забезпечення спецкурсу спрямовано на оволодіння слухачами знань з основ класичної і сучасної педагогічної риторики як науки про впливову мисленнєво-мовленнєву діяльність, розвиток у майбутніх педагогів здатності вільно орієнтуватися в мовно-риторичному середовищі, удосконалення вмінь та навичок аналізувати та продукувати риторично-педагогічні тексти відповідно до мети, призначення

й умов педагогічної комунікації, підвищення педагогічної культури слухачів та розвиток їх лідерських якостей на ґрунті формування риторичної культури.

Програма спецкурсу «Основи риторики» спрямована на актуалізацію способів і механізмів ефективної самореалізації майбутнього викладача як оратора (формування у слухачів розуміння власних сильних та слабких сторін, цінностей та цілей риторичної діяльності, а також набуття ними навичок рефлексії, саморозвитку та самовдосконалення), підкреслення суспільної значущості праці педагога та важливості професійного самовдосконалення (слухачі мають усвідомити роль оратора у формуванні особистості слухача в аудиторії, його вплив на нього), формування риторичної культури як ключової умови досягнення успіху у професійно-педагогічній діяльності (оволодіння слухачами знаннями з теорії та практики риторики, риторичних умінь, комунікативних умінь, умотивованості до риторичної діяльності, педагогічного такту, емоційного інтелекту, набуття впевненості у собі).

Програма спецкурсу «Основи риторики» розрахована на 2 кредити ЄКТС/60 год, із них 30 год аудиторних занять (10 год – лекції, 20 год – практичні заняття) та 30 год самостійної роботи. Лекції спецкурсу присвячені теоретичним аспектам риторичної підготовки майбутнього викладача ВВНЗ, змісту риторичної діяльності, впливу оратора на аудиторію, комунікацію з нею, теорії аргументації, змісту риторичної культури, основам красномовства. Практичні заняття передбачають активізацію пізнавальної та творчої діяльності майбутніх викладачів; втілення риторичних знань у практику риторичної діяльності через підготовку й виголошення публічних промов, аналіз виступів відомих спікерів, аналіз риторичної діяльності колег; розвиток уміння знаходити ефективні способи переконання відповідно до предмета мовлення та правильної аргументації ідеї, її обґрунтування й розташування, культивування красномовних, мнемонічних технік,

риторичних практик; особистісно-професійне зростання майбутнього викладача ВВНЗ.

Організаційно-діяльнісний блок моделі містить педагогічні умови формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, що забезпечують його риторичну підготовку, діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Риторична підготовка є основою для формування риторичної особистості майбутнього викладача ВВНЗ. Як зазначає С. Горобець, риторична підготовка потребує освіченої особистості, формування в неї професійно значущих знань і вмінь, здатності до творчості, самореалізації [28].

Результативно-оцінний блок запропонованої моделі орієнтує на результат її впровадження – сформовану риторичну культуру майбутнього викладача ВВНЗ, що характеризується набутими риторичними знаннями, вміннями, ставленнями та особистісними якостями, розвиток яких уможливорює розв'язання педагогічних завдань, а також проблем, що трапляються у процесі риторичної діяльності.

Упровадження моделі у процес риторичної підготовки майбутніх викладачів матиме значний вплив на формування їхньої риторичної особистості та компетентностей, дасть змогу перейти від уявного риторичного образу викладача до реального. Це передбачає не лише теоретичне вивчення риторики, але й практичне застосування риторичних знань та вмінь у різних педагогічних ситуаціях. Також впровадження моделі дасть змогу сформувати зрілу особистість педагога, який володіє риторичною культурою та риторичною компетентністю. Це означає, що викладач буде не лише вміти чітко та логічно висловлювати свої думки, але й використовувати риторику для досягнення цілей професійно-педагогічної діяльності.

Висновки до третього розділу

У розділі визначено показники та рівні сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ; обґрунтовано та розроблено модель формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ; здійснено аналіз та оцінювання сформованості показників риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ.

Здійснено змістову характеристику рівнів сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ: репродуктивний, стереотипний та творчий.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту в результаті аналізу освітніх програм «Педагогіка вищої військової школи» другого (магістерського) рівня вищої освіти, «Психологія» та «Військове управління» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти виявлено, що на другому (магістерському) рівні вищої освіти дисципліна «Педагогічна риторика» наявна в освітній програмі, але є вибірковою освітньою компонентою, що унеможливорює повноцінний процес риторичної підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ і зокрема формування їх риторичної культури. Натомість на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти навчальна дисципліна «Сучасна педагогічна риторика» вивчається в обов'язковому блоці тривалістю 90 годин. Це дає змогу здійснити риторичну підготовку майбутніх викладачів ВВНЗ.

З'ясовано, що 14,3 % майбутніх викладачів ВВНЗ мають репродуктивний рівень сформованості риторичної культури, 58,7 % – стереотипний рівень, 27 % – творчий рівень, що засвідчило про необхідність удосконалення системи риторичної підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ у процесі їх професійного становлення та розробки моделі формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ.

На формувальному етапі педагогічного експерименту розроблено модель формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, що

містить концептуально-цільовий, змістовий, організаційно-діяльнісний та результативно-оцінний блоки.

Концептуально-цільовий блок містить у собі мету, підходи та принципи формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ. Змістовий блок окреслює психолого-педагогічні та гуманітарні дисципліни з риторичним спрямуванням, що викладаються у ВВНЗ та спецкурс «Основи риторики». Організаційно-діяльнісний блок моделі містить педагогічні умови формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ. Результативно-оцінний блок моделі відображає діагностичний інструментарій оцінювання сформованості показників риторичної культури майбутніх викладачів та орієнтує на результат її впровадження – сформовану риторичну культуру майбутнього викладача ВВНЗ.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі магістра запропоновано теоретико-практичне вирішення питання формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, що полягало у з'ясуванні ролі риторики у процесі професійної підготовки майбутнього викладача, визначенні змісту та структури риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, обґрунтуванні та розробці моделі формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали змогу дійти наступних висновків:

1. Риторика у процесі професійної підготовки майбутнього викладача займає центральне місце, відіграючи ключову роль у формуванні його риторичної (мовної) особистості та забезпеченні ефективності риторичної та комунікативної діяльності. Риторичні знання та ораторські вміння є важливою складовою професійної компетентності викладача, адже сприяють підвищенню його авторитету, професійної успішності та ефективності освітнього процесу. Вивчення риторики дає змогу сформувати майбутнього викладача ВВНЗ як риторичну особистість, риторично освіченого оратора, здатного ефективно здійснювати риторичну діяльність.

2. На основі аналізу підходів Я. Білоусової, В. Герман, О. Залюбівської, С. Саннікової, А. Усатого визначено риторичну культуру майбутнього викладача ВВНЗ як сукупність риторичних знань та вмінь, комунікативних властивостей і вмотивованості до риторичної діяльності, що в інтелектуальній, етичній та естетичній єдності забезпечують ефективну взаємодію оратора з аудиторією й педагогічний вплив на неї. Структуру риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ склали такі компоненти та показники: мотиваційно-пізнавальний (умотивованість до риторичної діяльності, мотивація на успіх, риторичні знання), комунікативний (комунікативність та організаційність, педагогічний такт), емоційний (упевненість у собі, емоційний інтелект).

Окреслено підходи та принципи формування риторичної культури. Серед підходів акцентовано увагу на інноваційному, особистісно орієнтованому, діяльнісному, комунікативному, аксіологічному, культурологічному, гуманістичному. Принципи формування риторичної культури відображають наступні: партнерства суб'єктів освітнього процесу, мисленнєво-мовленнєвої активності та інтерактивності, єдності риторичної теорії з практикою риторичної діяльності, самостійності й вибору індивідуальної освітньої траєкторії, творчої продуктивності, стимулювання науково-дослідницької діяльності, змагальності та емоційного комфорту.

3. Охарактеризовано компоненти риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ: мотиваційно-пізнавальний (визначає ставлення майбутнього викладача до риторичної діяльності, зокрема його вмотивованість до її здійснення, розуміння її сутності, місця у професійно-педагогічній діяльності та цінності для слухача, знання з риторики, мотивацію на успіх); комунікативний (засвідчує розвиток комунікативних та організаторських здібностей майбутнього викладача, що дають змогу йому встановлювати контакт з аудиторією, налагоджувати з нею комунікацію, знаходити спільні «точки дотику», досягати взаєморозуміння, організовувати як взаємодію з аудиторією, так і риторичну діяльність загалом); емоційний (окреслює емоційну сферу особистості майбутнього викладача ВВНЗ, оскільки вона відіграє ключову роль у подачі навчального матеріалу чи контенту публічного виступу, живій взаємодії оратора з аудиторією). Визначено та схарактеризовано рівні сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ: репродуктивний, стереотипний, творчий.

Оцінювання сформованості риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ засвідчило, що 14,3 % із них мають репродуктивний рівень сформованості риторичної культури, 58,7 % – стереотипний рівень, 27 % – творчий рівень, що вказує на необхідність удосконалення системи їх риторичної підготовки та зумовило розробку моделі формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ.

4. Розроблено модель формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ, що містить такі структурні блоки: концептуально-цільовий (містить у собі мету, підходи та принципи формування риторичної культури майбутніх викладачів ВВНЗ); змістовий (передбачає оволодіння слухачем системою знань, що зумовлюють успішність і якість його риторичної діяльності; відображає риторичну підготовку майбутніх викладачів у процесі вивчення психолого-педагогічних і гуманітарних дисциплін та змістового ядра – спецкурсу «Основи риторики»); організаційно-діяльнісний (відображає педагогічні умови та охоплює систему форм, методів, засобів формування риторичної культури); результативно-оцінний (окреслює діагностичний інструментарій оцінювання сформованості показників риторичної культури майбутніх викладачів та орієнтує на результат її впровадження – сформовану риторичну культуру майбутнього викладача ВВНЗ).

Висвітлено педагогічні умови формування риторичної культури майбутнього викладача у процесі навчання у ВВНЗ, а саме: спрямованість формування риторичної культури майбутніх викладачів на науково-педагогічну діяльність, упровадження дистанційного навчання риторики, створення навчального риторичного середовища шляхом інтеграції гуманітарних дисциплін і позанавчальних заходів, активне навчання, риторична підготовка.

Питання формування риторичної культури майбутнього викладача ВВНЗ не вичерпується проведенням дослідженням. Перспективним напрямом дослідження вбачаємо розробку системи риторичної підготовки майбутнього викладача ВВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2004. 216 с.
2. Сагач Г. М. Риторика, Київ, 2000. 568 с.
3. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні. Вибрані твори : у 5 т. Київ, 1977. 321 с.
4. Томан І. Мистецтво говорити. Київ, 1989. 293 с.
5. Уварова А. М. Формування риторичної майстерності майбутнього викладача : навч.-метод. посібн. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. 132 с.
6. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал : *Полтавський вісник* : Полтава, 1994. С. 16–17.
7. Кучерук О. А. Розвиток риторичної компетентності студентів-філологів у процесі риторичної освіти. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості викладача*: зб. наук. пр. всеукр наук.-практ. інтернет-конф. (Житомир, 23 квітня 2015 р.). Житомир, 2015. С. 50–53.
8. Усатий А. В. Формування риторичної культури майбутнього вчителя словесника. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика* : монографія. Київ: КНТ, 2016. С. 217–229.
9. Гудима Н. В. Риторичні вправи як засіб формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів. *Лінгвостилістичні студії*. 2017. № 6. С. 54–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lis_2017_6_7.
10. Ницета В. Н. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи : монографія. Київ, 2017. 337 с.
11. Толочко С. В. Формування риторичної компетентності викладачів у післядипломній педагогічній освіті. *Вісник Національного університету Чернігівський колегіум імені Т. Г. Шевченка*. 2020. С. 51–59.

12. Садова Т. А. Формування риторичної компетентності майбутніх педагогів вищої школи. *Young Scientist*. № 10 (62.1). С. 97–100.
13. Симоненко Т. В. Формування риторичної компетентності особистості майбутнього фахівця в умовах сучасної освітньої парадигми. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 13–14. С. 130–137.
14. Конівіцька Т. Я. Риторична складова професійної компетентності майбутніх психологів. *Сучасні інформаційні технології та методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ, 2017. С. 109–122.
15. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів : Сполом, 2014. 75 с.
16. Мирончук Н. М. Використання інноваційних технологій навчання у професійній педагогічній підготовці. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка* : зб. наук. статей : у 2-х т. Суми, 2020. Т.1. С. 79–83.
17. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. Ктїв, 1997. 302 с.
18. Сагач Г. М. Риторика як наука в системі професійної підготовки вчителя : дис ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1993. 284 с.
19. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів, 1990. 256 с.
20. Гуржій А. М., Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у професійно-технічній освіті : монографія : Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 412 с.
21. Красницька О. В. Сучасний освітній контент у методичному вимірі: лідерство, комунікація та взаємодія з аудиторією. *Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. Р. 139–165. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-8>
22. Сагач Г. М. Похвальне красномовство : практ. посіб. Київ. 1996. 154 с.
23. Хміляр О. Ф. Вплив мотиваційних чинників на процес регуляції поведінки особистості. *Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних*

зкладах вищої та професійної освіти: зб. матеріалів II міжнар. наук.-метод. конф. (Кам'янець-Подільський, 26–27 квітня 2018 р. С. 106–108.

24. Уварова А. М. Формування риторичної культури майбутнього викладача. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2009. № 1. С. 259–266.

25. Красницька О. В. Педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2022. Т. 1. № 2. С. 42–50.

26. Сікора Я. Б. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики. *Професійна підготовка вчителів в умовах упровадження кредитно-модульної системи* : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. Київ, 2007. С. 49–53.

27. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.

28. Горобець С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 . Київ, 2021. 290 с.

29. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. для студ. вузів 2-е вид., Київ : Вища школа, 2006. 311 с.

30. Вітченко А. О., Осьодло В. І., Салкуцян С. М. Технології навчання у вищій військовій школі : теорія і практика : навч.-метод. посіб. Київ: НУОУ, 2016. 272 с.

31. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : монографія : Донецьк : вид-во ДНУ, 2005. 304 с.

32. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

33. Мазін В. М. Критерії та показники сформованості культури професійної самореалізації педагога. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. 2007. №. 41. С. 217–225.
34. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи. *Вибрані твори* : у 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 4. С. 393–629.
35. Ципіна Д. С. Експериментальне дослідження ефективності педагогічної технології формування риторичної компетентності майбутніх менеджерів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2015. № 124. С. 238–240.
36. Коломієць А. М. Міжпредметні зв'язки у контексті проблеми інтеграції. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів, 1999. № 2. С. 61–66.
37. Петровська Т. В. Майстерність спортивного педагога : навч. посіб. Київ : Олімпійська література, 2012. 184 с.
38. Власенко, О.М., Моделювання педагогічних ситуацій як засіб формування моральних цінностей у майбутніх вчителів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2003. № 13, с. 90–92.
39. Свиренко Ж. С. Вербальне й невербальне спілкування викладача вищої школи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. 2011. Вип. 4 (45). С. 165–174.
40. Красницька Ольга. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : видавничий дім “Кондор”, 2020. 528 с.
41. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : Київ, 2009. 472 с.
42. Ткаченко Л.П. Зміст і технологія навчання риторики майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2002. 18 с.

43. Красницька О. В. Автентичність викладача-лідера. *Вища освіта України*, 2023. № 4. С. 64–72. URL: [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4\(91\).09](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).09).
44. Красницька О. В. Риторична підготовка викладача. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2022. № 15 (47). С. 30–36. URL: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.4>.
45. Сагач Г. М. Золотослів : у 2 т. Київ, 1998. 378 с.
46. Серeda Н. В. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. Харків : НТУ “ХПІ”, 2019. 304 с.
47. Хміляр О. Ф. Психологія символічної регуляції дій і вчинків особистості : монографія. Київ : ТОВ “Контекст Україна”, 2016. 380 с.
48. Вишник О. О. Риторика як наука й мистецтво : навч. посіб. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 264 с.
49. Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Караман С. О. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія : Київ : КНТ, 2016. 258 с.
50. Переухенко Г. М. Ораторська майстерність викладача як інноваційна технологія в підготовці магістрів. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. пр. Спецвип. 9. Слов’янськ : СДПУ, 2012. С. 58–65.
<https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/gnvp/maket-9.pdf#page=58>.
51. Красницька О. В. Риторична освіченість викладача вищого військового навчального закладу. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття* : матеріали III міжнар. наук. конф. (Черкаси, 29 липня 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 243–245. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/182>.
52. Красницька О. В. Риторика в підготовці сучасного викладача вищого військового навчального закладу. *Інноваційні технології у військовій*

- освіти* : тези доповідей міжнар. наук.-метод. конф. (Одеса, 25 червня 2021 р.). Одеса : Військова академія (м. Одеса), 2021. С. 13–15.
53. Риторичні вміння правників: теорія і практика. 2009. 222 с.
54. Герман В. В. Риторична культура як основа формування риторичної особистості вчителя. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3202201f-2214-49df-a9f3-0a0cfa630934/content>.
55. Барахтян М. М. Роль риторичної освіти у формуванні комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Педагогічні науки. 2018. Вип. 139. С. 20–26. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24327/Barakhtyan.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
56. Залюбівська О. Б. Формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів у процесі магістерської підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2015. 275 с.
57. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підручник Київ. : Вища школа, 2004. 422 с.
58. Айсмонтас Б. Б. Теорія навчання : схеми і тести : Харків : вид-во Фоліо, 2002. 176 с.
59. Дяченко М. І. Психологічний словник-довідник. Харків : АСТ, 2001. 576 с.
60. Михайличенко Н.А. Основи риторики. Житомир : Юнтус, 1994. 52 с.
61. Залюбінська О.Б. Педагогічні засади формування риторичної культури особистості URL: <http://www.referat.allserver.ru/?i=4139736>.
62. Ставицький А.В., Затонацька Т.Г., Черняк О.І., Кочкіна Н.Ю. Сучасна економічна освіта: Україна і Болонський процес. Київ: Знання, 2006. 326 с.

63. Герман В. В. Риторична культура вчителя в академічному просторі : навчальний посібник : Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 190 с.
64. Годлевська А. І. Формування мовленнєвого компонента комунікативності майбутнього вчителя у структурі пізнавальної діяльності : Дис... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 185 с.
65. Капська А. Й., Сагач Г. М. Програма курсу “Основи красномовства”. Київ : ІСДО, 1994. 44 с.
66. Саннікова С. Б. Риторична культура педагога. *Філософські обрії сьогодення* : зб. наук. пр. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2018. 324 с.
67. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія*. 2018. № 7. С. 72–76.
68. Ахмедзянова Л. М. Теоретичні основи і практика розвитку педагогічного покликання : автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 1996. 48 с.
69. Виговська О. І. Творча педагогічна діяльність в цілісному навчально-виховному процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1995. 25 с.
70. Платон. Діалоги. Київ : Основи, 2000. 355 с.
71. Арістотель. Нікомахова етика. Київ : вид-во «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
72. Юніна Е. А. Риторична культура і її сучасні проблеми : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 03.00.13. Харків, 1998. 31 с.
73. Лаврешина Г. Ю. Формування логічної культури старшокласників у процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Кривий Ріг, 2000. 151 с.
74. Леонтов А. А. Психологія спілкування. Київ, 1974. 219 с.
75. Цицерон М. Т. Про закони. Про державу. Про природу богів. Київ, вид-во Апріорі. 2020. 354 с.

76. Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис...канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Тернопіль, 2002. 20 с.
77. Дін Ж., Рибалко Л. С. Самовдосконалення викладача в контенті духовно-моральних імператив Григорія Сковороди. *Імідж сучасного педагога*, 2023. № 4(205), С. 70–75.
78. Діденко О. В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : монографія : Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2009. 407 с.
79. Кушнір В. А. Гуманітарне мислення вчителя. *Соціальна психологія*. 2004. № 4 (6). С. 81–95.
80. Пентиліук М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 224 с.
81. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. для студ. Вузів. 2-е вид., стер. Київ. Вища школа, 2006. 311 с.
82. Прокопович Ф. О. Філософські твори : у 3-х т. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 1 : Про риторичне мистецтво. Різні сентенції ; 512 с.
83. Burke K. A. *Rhetoric of Motives*. University of California Press, 1969. 340 p.
84. Strecker I. Introduction. *Culture & rhetoric*. New York : BerghahnBooks, 2009. 255 p.
85. Kopperschmidt J. *Allgemeine Rhetorik, Einführung in die Theorie der persuasiven Kommunikation*. Stuttgart : W. Kohlhammer, 1973. 216 p.
86. Perelman Ch. *Logique rhetorique. Rhetorique et philosophic*. Paris, 1952. P. 8–9.
87. Bitzer L. The Rhetorical Situation. *Philosophy and Rhetoric*. 1968. Vol. 1 P. 1–14.
88. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 26–31.

89. Сисоєва С. О., Алексюк А. М. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія : Київ : ВПОР, 2001. 503 с.
90. Вітвицька, С. С. Підготовка магістрів до інноваційної педагогічної діяльності. *Збірник наук. праць військового інституту КНУ ім. Т. Шевченка*. Київ : ВІКНУ, 2010. № 25. С. 172–180.
91. Красницька О. В. YouTube канал “Риторика лідера”
URL: https://www.youtube.com/channel/UCws0vkxcxIZql61L9DoFb_g
92. Дубасенюк О.А. Методологія то методи науково-педагогічного дослідження : навч.-метод. посіб. иид. 2-е доп. Житомир : ФОП Левковець Н. М. 2019. 124 с.
93. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія. Львів : компанія «Манускрипт», 2011. 498 с.
94. Петрук В. А. Модельний підхід як складова формування фахових компетенцій майбутнього випускника технічного ВНЗ. *Освітнянські обрії: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Київ : ППТО. 2007. № 1. С. 141–146.
95. Вдович С. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в естетичному вихованні молоді. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. № 5. С. 203–205.
96. Конівіцька Т. Я. Роль інформаційно-комунікаційних технології у формуванні риторичної компетентності майбутніх психологів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ: ТОВ «Планер». 2018. №. 51 С. 273–276.
97. Кремень В. Г. Інформаційне середовище – криза культури чи нове буття? *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУ БЖД, 2017. № 5. С. 3–9.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Мотивація до риторичної діяльності»

Шановні слухачі!

Вам пропонується низка тверджень. Будь ласка, дайте відповідь, позначивши ступінь вашої згоди з ними за допомогою шкали від 1 до 5, де 1 – повністю не згоден, 2 – не згоден, 3 – нейтрально, 4 – згоден, 5 – повністю згоден.

Твердження:

1. Я люблю виступати перед публікою.
2. Мені подобається писати про складні теми.
3. Я вважаю, що переконливе спілкування є важливою навичкою.
4. Я відчуваю себе впевнено, коли виступаю перед іншими людьми.
5. Я вважаю, що можу впливати на людей через слово.
6. Я насолоджуюсь вивченням нових методів переконливого спілкування.
7. Я прагну стати більш красномовним.
8. Я вважаю, що риторичні вміння допоможуть мені досягти своїх цілей.
9. Я можу легко підібрати слова, щоб переконати когось у чомусь.
10. Я відчуваю себе комфортно, коли мене оцінюють за моїми риторичними здібностями.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б**Методика діагностика мотивації до успіху Т. Елерса**

Шановні слухачі! Вам буде запропоновано 41 питання, на кожне з яких дайте відповідь «так» або «ні».

Тестовий матеріал (питання)

1. Якщо між двома варіантами є вибір, його краще зробити швидше, ніж відкласти на потім.
2. Якщо помічаю, що не можу на всі 100 % виконати завдання, я легко дратуюся.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я ставлю на карту все.
4. Якщо виникає проблемна ситуація, найчастіше я приймаю рішення одним з останніх.
5. Якщо два дні поспіль у мене немає справ, я втрачаю спокій.
6. У деякі дні мої успіхи нижче середніх.
7. Я більш вимогливий до себе, ніж до інших.
8. Я доброзичливіший за інших.
9. Якщо я відмовляюся від складного завдання, згодом суворо засуджую себе, бо знаю, що у ньому я домогся б успіху.
10. У процесі роботи я потребую невеликі паузи для відпочинку.
11. Старанність – це не основна моя риса.
12. Мої досягнення в роботі не завжди однакові.
13. Інша робота приваблює мене більше тієї, якою я зайнятий.
14. Осуд стимулює мене сильніше похвали.
15. Знаю, що колеги вважають мене діловою людиною.
16. Подолання перешкод сприяє тому, що мої рішення стають більш категоричними.
17. На моєму честолюбстві легко зіграти.
18. Якщо я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
19. Виконуючи роботу, я не розраховую на допомогу інших.
20. Іноді я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.

Продовження Додатку Б

21. Потрібно покладатися тільки на самого себе.
22. У житті небагато речей важливіших, ніж гроші.
23. Якщо мені треба буде виконати важливе завдання, я ніколи не думаю ні про що інше.
24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.
25. Наприкінці відпустки я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу.
26. Якщо я розташований до роботи, роблю її краще і більш кваліфіковано, ніж інші.
27. Мені простіше й легше спілкуватися з людьми, здатними наполегливо працювати.
28. Коли в мене немає роботи, мені не по собі.
29. Відповідальну роботу мені доводиться виконувати частіше за інших.
30. Якщо мені доводиться приймати рішення, намагаюся робити це якомога краще.
31. Іноді друзі вважають мене ледачим.
32. Мої успіхи якоюсь мірою залежать від колег.
33. Протидіяти волі керівника безглуздо.
34. Іноді не знаю, яку роботу доведеться виконувати.
35. Якщо у мене щось не ладиться, я стаю нетерплячим.
36. Зазвичай я звертаю мало уваги на свої досягнення.
37. Якщо я працюю разом з іншими, моя робота більш результативна, ніж в інших.
38. Не доводжу до кінця багато, за що беруся.
39. Заздрю людям, які не завантажені роботою.
40. Не заздрю тим, хто прагне до влади.
41. Якщо я впевнений, що стою на правильному шляху, для доведення своєї правоти піду на крайні заходи.

Дякуємо за співпрацю!

Анкета «Оцінка риторичних знань»

Шановні слухачі! Будь ласка, уважно прочитайте кожне запитання та оберіть одну відповідь, яка, на вашу думку, є найточнішою.

Немає правильних чи неправильних відповідей, тому відповідайте чесно та щиро. Ваші відповіді допоможуть нам оцінити ваш рівень риторичних знань.

Що таке риторика?

- A. Наука про ораторське мистецтво та красномовства.
- B. Наука про мову.
- C. Галузь психології.
- D. Жодне з вищезазначених.

Яка мета риторичної діяльності?

- A. Переконати аудиторію.
- B. Інформувати аудиторію.
- C. Розважити аудиторію.
- D. Всі вищезазначені.

Які основні компоненти риторики?

- A. Етос, пафос, логос.
- B. Граматика, синтаксис, пунктуація.
- C. Словниковий запас, орфографія, стилістика.
- D. Жодне з вищезазначених.

Що таке етос?

- A. Довіра до оратора.
- B. Логічні аргументи.
- C. Емоційні звернення.
- D. Жодне з вищезазначених.

Що таке пафос?

- A. Довіра до оратора.
- B. Логічні аргументи.
- C. Емоційні звернення.
- D. Жодне з вищезазначених.

Що таке логос?

- A. Довіра до оратора.
- B. Логічні аргументи.
- C. Емоційні звернення.
- D. Жодне з вищезазначених.

Які основні типи риторичних аргументів?

- А. Етос, пафос, логос.
- В. Логічні, емоційні, етичні.
- С. Фактичні, приклади, аналогії.
- Д. Всі вищезазначені.

Що таке риторичний троп?

- А. Слово або фраза, що використовується не у прямому значенні.
- В. Граматична структура речення.
- С. Логічний аргумент.
- Д. Жодне з вищезазначених.

Наведіть приклад риторичного тропу.

- А. Метафора.
- В. Кома.
- С. Силогізм.
- Д. Жодне з вищезазначених.

Що таке риторична фігура?

- А. Слово або фраза, що використовується не в прямому значенні.
- В. Граматична структура речення.
- С. Логічний аргумент.
- Д. Спеціальний спосіб вимови слова або фрази.

Наведіть приклад риторичної фігури.

- А. Анафора.
- В. Наголос.
- С. Дедукція.
- Д. Жодне з вищезазначених.

Що таке риторичний жанр?

- А. Тип риторичного твору.
- В. Граматична структура речення.
- С. Логічний аргумент.
- Д. Жодне з вищезазначених.

Наведіть приклад риторичного жанру.

- А. Промова.
- В. Речення.
- С. Силогізм.
- Д. Жодне з вищезазначених.

Що таке риторична ситуація?

- А. Контекст, в якому використовується риторика.
- В. Граматична структура речення.
- С. Логічний аргумент.
- Д. Жодне з вищезазначених.

Які основні компоненти риторичної ситуації?

- А. Оратор, аудиторія, тема, контекст.
- В. Граматика, синтаксис.

6. Які основні етапи риторичного процесу?

- А. Inventio (винахід), dispositio (розпорядження), elocutio (виклад), memoria (запам'ятовування), actio (виконання).
- В. Створення, редагування, публікація.
- С. Планування, виконання, оцінка.
- Д. Жодне з вищезазначених.

Що таке inventio (винахід) у риторичі?

- А. Пошук ідей та аргументів для виступу.
- В. Вибір слів та фраз для виступу.
- С. Запам'ятовування тексту виступу.
- Д. Виконання виступу перед аудиторією.

Що таке dispositio (розпорядження) у риторичі?

- А. Пошук ідей та аргументів для виступу.
- В. Вибір слів та фраз для виступу.
- С. Структурування тексту виступу.
- Д. Виконання виступу перед аудиторією.

Що таке elocutio (виклад) у риторичі?

- А. Пошук ідей та аргументів для виступу.
- В. Вибір слів та фраз для виступу.
- С. Структурування тексту виступу.
- Д. Виконання виступу перед аудиторією.

Що таке memoria (запам'ятовування) у риторичі?

- А. Пошук ідей та аргументів для виступу.
- В. Вибір слів та фраз для виступу.
- С. Структурування тексту виступу.
- Д. Запам'ятовування тексту виступу.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Г

**Методика визначення комунікативних та організаторських здібностей
(КОС-2)**

Шановні слухачі! Будь ласка, дайте відповіді на запропоновані 40 запитань. На кожне запитання слід відповісти «так» (+) або «ні» (-). Якщо вам важко у виборі відповіді, необхідно все ж таки обрати між двома альтернативами. Час на виконання: 10–15 хвилин.

1. Чи є у вас прагнення до вивчення людей і знайомств з різними людьми?
2. Чи подобається вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго вас турбує почуття образи, завданої вам ким-небудь з ваших друзів?
4. Чи завжди вам важко орієнтуватися у критичній ситуації?
5. Чи багато у вас друзів, із якими ви постійно спілкуєтеся?
6. Чи часто вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними вашої думки?
7. Чи вірно, що вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли перешкоди у здійсненні ваших намірів, чи легко вам відмовитися від своїх намірів?
9. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які старші за вас за віком?
10. Чи любите ви придумувати або організовувати зі своїми друзями різні ігри та розваги?
11. Чи важко вам включатися в нові для вас компанії (колективи)?
12. Чи часто ви відкладаєте на потім справи, які потрібно виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакти та спілкуватися з незнайомими людьми?

Продовження Додатку Г

14. Чи прагнете ви домогтися того, щоб ваші друзі діяли відповідно до вашої думки?
15. Чи важко ви освоюєтеся в новому колективі?
16. Чи правда, що у вас не буває конфліктів із друзями через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
17. Чи прагнете ви за нагоди познайомитися і поговорити з новою людиною?
18. Чи часто при вирішенні важливих справ ви берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують вас навколишні люди та чи хочеться вам побути на самоті?
20. Чи правда, що ви погано орієнтуєтеся в незнайомій для вас обстановці?
21. Чи подобається вам постійно знаходитися серед людей?
22. Чи виникає у вас роздратування, якщо вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи відчуваєте ви незадоволення, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що ви втомлюєтеся від частого спілкування з друзями?
25. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, які зачіпають інтереси ваших друзів?
27. Чи правда, що ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?
28. Чи правда, що ви рідко прагнете довести свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що вам не становить особливих труднощів внести пожвавлення в малознайому групу?
30. Чи берете ви участь у громадській роботі в університеті?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих?

Продовження Додатку Г

32. Чи вірно, що ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не відразу було прийнято друзями?
33. Чи відчуваєте ви себе невимушено, потрапивши в незнайомий колектив?
34. Чи охоче ви приступаєте до організації різних заходів для своїх друзів?
35. Чи правда, що ви не відчуваєте себе досить упевненим і спокійним, коли доводиться говорити що-небудь великій групі людей?
36. Чи часто ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи правда, що у вас багато друзів?
38. Чи часто ви опиняєтеся в центрі уваги своїх друзів?
39. Чи часто ви стривожені і відчуваєте незручність при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваєте себе в оточенні великої групи своїх знайомих?

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Д**Тест «Чи сформований у вас педагогічний такт?» М. Станкіна**

Шановні слухачі! Вам пропонується ряд тверджень. Прочитайте кожне з них і вкажіть ступінь вашої згоди з ними за допомогою шкали від 1 до 5, де 1 – повністю не згоден, 2 – не згоден, 3 – нейтрально, 4 – згоден, 5 – повністю згоден. Будьте чесними та щирими у своїх відповідях. Не замислюйтесь надто довго, обирайте першу відповідь, яка спаде на думку.

Твердження:

1. Я завжди можу знайти спільну мову з курсантами (слухачами), навіть з найскладнішими.
2. Я вмію чітко та зрозуміло пояснювати матеріал.
3. Я завжди вмію зацікавити курсантів (слухачів) навчанням.
4. Я вмію створити атмосферу доброзичливості та співпраці на занятті.
5. Я вмію контролювати дисципліну на занятті без застосування авторитарних методів.
6. Я вмію ставити курсантам (слухачам) справедливі та об'єктивні оцінки.
7. Я вмію давати курсантам (слухачам) конструктивну критику, яка допомагає їм розвиватися.
8. Я вмію підтримувати курсантів (слухачів) у їхніх прагненнях та допомагати їм долати труднощі.
9. Я завжди готовий(а) до самовдосконалення та вивчення нових педагогічних методів.
10. Я вважаю, що педагогічний такт - це одна з найважливіших якостей вчителя.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Е

Тест упевненості в собі (адаптована методика В. Ромерка)

Шановні слухачі! Вам пропонується низка тверджень. Прочитайте кожне з них і вкажіть ту відповідь, що вам найбільше підходить.

1. Я – досить незалежна людина.

Вірно

Важко сказати

Невірно

2. Я легко вибираю ту лінію поведінки, що дає мені найбільші шанси досягти своїх цілей.

Вірно

Важко сказати

Невірно

3. Я можу сказати, що в цілому я контролюю свою долю.

Так

Важко сказати

Ні

4. Є багато речей, якими я можу пишатися.

Так

Важко сказати

Ні

5. Я приймаю рішення швидко, без довгих сумнівів.

Вірно

Щось середнє

Невірно

6. Я впевнений, що на мене можна покластися в найвідповідальніших справах.

Так

Важко сказати

Ні

7. Зазвичай я добиваюся того, що мені потрібно.

Ні

Важко сказати

Так

8. У мене достатньо здібностей і енергії, щоб втілити в життя задумане.

Вірно

Важко сказати

Невірно

9. Буває, що мені приходять в голову думки про мою неповноцінність.

Часто

Дуже рідко

Ніколи

10. Я цілком можу сказати, що поважаю сам себе.

Вірно

В основному вірно

Невірно

Дякуємо за співпрацю!

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ

КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ НАУК

ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

ОСНОВИ РИТОРИКИ

для підготовки слухачів Національного університету оборони
України

галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка

спеціальність – 011 “Освітні, педагогічні науки”

спеціалізація – Педагогіка вищої військової школи

2024

I. ЦІЛЬОВА НАСТАНОВА

Вивчення спецкурсу «Основи риторики» забезпечує підготовку за кваліфікацією – магістр, офіцер оперативного рівня, викладач вищого військового навчального закладу для проходження служби на посадах за призначенням.

Вивчення риторики, підкреслює М. Барахтян, розширює горизонти пізнання і спілкування, активізує мисленнєву, розумову та мовленнєву діяльність, розкриває широкі можливості самовираження творчого потенціалу слухачів

Метою спецкурсу є формування риторичної культури та риторичної компетентності майбутніх викладачів ВВНЗ, що передбачає вироблення в них цілісного системного розуміння теоретичних засад та загальних закономірностей педагогічної риторики, ознайомлення зі способами мовного впливу на аудиторію, розвиток практичних умінь переконливого професійно орієнтованого мовлення, власного риторичного стилю на засадах гуманістичного риторичного ідеалу.

Завданнями спецкурсу є:

1. Дати слухачам знання про:
 - сутність риторики, її мету і завдання;
 - основи класичної і сучасної педагогічної риторики;
 - роль риторики викладача ВВНЗ в його професійній діяльності;
 - закони ораторської діяльності;
 - принципи ораторського мистецтва;
 - правила і вимог до публічних виступів.
2. Сформувати у слухачів уміння:
 - вільно орієнтуватися в мовно-риторичному середовищі;
 - ефективно виступати публічно;
 - красиво й переконливо говорити;

- впливати на слухачів за допомогою живого слова;
- аналізувати та продукувати риторично-педагогічні тексти;
- формувати стиль та образність мови.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Предметом спецкурсу «Основи риторики» є методи та засоби формування іміджу, програма формування педагогічного іміджу викладача вищої військової школи.

Риторика у процесі професійної підготовки майбутнього викладача займає центральне місце, відіграючи ключову роль у формуванні його риторичної (мовної) особистості та забезпеченні ефективності риторичної й комунікативної діяльності. Вона стає міцним фундаментом, на базі якого формуються риторичні знання, комунікативні навички, ораторські вміння, критичне та креативне мислення.

Методологічними основами дисципліни є закони, закономірності, принципи психології та педагогіки, загальні принципи формування системи вищої освіти України.

Вивчення тем дисципліни пов'язується з основними положеннями та вимогами Воєнної доктрини, законів України, Статутів Збройних сил України, Державної програми розвитку Збройних сил України.

Навчальна дисципліна забезпечує підготовку викладача ВВНЗ для Збройних сил України, спроможного до самостійного пізнання, вивчення й аналізу проблем підготовки військових фахівців.

Спецкурс вивчається в тісному взаємозв'язку з дисциплінами «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи», «Вища освіта України і Болонський процес», «Психологія вищої військової школи», «Методика викладання у вищій військовій школі».

Продовження Додатку Ж

Програма спецкурсу «Основи риторики» складає 60 годин, із них: під керівництвом викладача – 30 год. (лекцій – 10 год., семінарських занять – 2 год., практичних занять – 18 год., диференційований залік – 2 год., самостійна робота – 30 год.).

Зміст дисципліни містить 2 теми:

Тема 1. Теоретико-практичні засади ораторської діяльності викладача.

Тема 2. Красномовство в ораторській діяльності викладача.

Тема 3. Підготовка та виголошення публічної промови.

Тема 4. Аргументація в ораторській діяльності викладача.

Для покращення наочності навчального матеріалу та якості підготовки слухачів при проведенні всіх видів занять використовуються сучасні технічні засоби навчання.

Основними видами занять спецкурсу є лекції, практичні заняття та самостійні заняття.

Серед головних методів навчання, що використовуються на заняттях, можна виділити такі, як: словесні, наочні, практичні, методи контролю.

Механізм реалізації кінцевої мети, досягнення необхідного рівня знань та сформованості вмінь ґрунтується на використанні індивідуального підходу до навчання кожного окремого слухача, мотивованого спонуканням до необхідності самостійного розв'язання проблемних питань, що пропонуються викладачем, із використанням сучасних технологій навчання.

Лекції спецкурсу присвячені теоретичним аспектам риторичної підготовки майбутнього викладача ВВНЗ, змісту риторичної діяльності, впливу оратора на аудиторію, комунікацію з нею, теорії аргументації, змісту риторичної культури, основам красномовства.

Практичні заняття передбачають активізацію пізнавальної та творчої діяльності майбутніх викладачів; втілення риторичних знань у практику

Продовження Додатку Ж

риторичної діяльності через підготовку й виголошення публічних промов, аналіз виступів відомих спікерів, аналіз риторичної діяльності колег; розвиток уміння знаходити ефективні способи переконання відповідно до предмета мовлення та правильної аргументації ідеї, її обґрунтування й розташування, культивування красномовних, мнемонічних технік, риторичних практик; особистісно-професійне зростання майбутнього викладача ВВНЗ.

Самостійна робота слухачів є однією з основних форм засвоєння змісту спецкурсу. Вона здійснюється з метою відпрацювання та засвоєння визначеного навчального матеріалу, закріплення й поглиблення знань і практичних умінь; підготовки до майбутніх занять і контрольних заходів; розвиток культури педагогічної праці, самостійності та ініціативності в пошуку та набутті наукових знань.

IV. РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА РОЗДІЛАМИ, ТЕМАМИ ТА ВИДАМИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Номери та назви тем	Усього годин	З них			У т. ч. за видами занять					
		Під керівництвом викладача	Самостійна робота	Лекцій	Семінарські заняття	Групові заняття	Групові вправи	Практичні заняття	Командно-штабні	Воєнні ігри
Тема 1. Теоретико-практичні засади ораторської діяльності викладача викладача.	14	6	8	2				4		
Тема 2. Красномовство в ораторській діяльності	16	8	8	2				6		
Тема 3. Підготовка та виголошення публічної	16	8	8	2				6		
Тема 4. Аргументація в ораторській діяльності	12	6	6	2				4		
Диференційований залік	2	2								

Усього за спецкурс	60	30	30	8				20		2
--------------------	----	----	----	---	--	--	--	----	--	---

Продовження Додатку Ж

V. ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Основна (базова) література та джерела:

1. Красницька Ольга. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Кондор, 2020. 528 с.
2. Красницька Ольга. Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації : практикум. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 110 с.
3. Красницька О. В. Сучасний освітній контент у методичному вимірі: лідерство, комунікація та взаємодія з аудиторією. Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 139–165. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-8>.
4. Красницька О. В. Риторична підготовка викладача. Людинознавчі студії. Педагогіка. 2022. No 15 (47). С. 30–36.
5. Красницька О. В. Ораторська діяльність у фокусі структурного відображення: від комунікації до впливу. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки. 2023. No 3. С. 57–63. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-3-57-63>.
6. Андерсон Кріс. Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів. 2-е вид. Київ, 2017. 256 с.
7. Гріффітс Кріс, Кості Меліна. Посібник із креативного мислення. Харків : Фабула, 2020. 288 с.
8. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика : підручник. Львів : вид-во Львівської політехніки, 2016. 496 с.
9. Савочка Антон. Виступай як кращі. 42 техніки ораторського мистецтва від перших спікерів світу. Київ : ІРІО, 2021. 288 с.
10. Степура Андрій. WOW-виступ по-українськи.

Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри

Протокол від «___» _____ 2024 року № ____

Начальник кафедри суспільних наук,

полковник

«___» _____ 2024 року

О. ХМІЛЯР

Додаток Є

ДІАГНОСТИКА «ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ» (Н. ХОЛЛ)

Нижче Вам будуть запропоновані вислови, які так чи інакше відображають різні сторони вашого життя. Будь ласка, запишіть цифру праворуч від кожного твердження, оцінююч Вашу відповідь за однією з градацій. – Повністю не згоден (– 3 бали). – В основному не згоден (– 2 бали). – Частково не згоден (– 1 бал). – Частково згоден (+1 бал). – В основному згоден (+2 бали). – Повністю згоден (+3 бали).

1. Для мене як негативні, так і позитивні емоції слугують джерелом знання про те, як діяти в житті.
2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я повинен змінити у своєму житті.
3. Я спокійний, коли відчуваю тиск з боку іншої людини.
4. Я здатний спостерігати зміну своїх власних відчуттів.
5. Коли необхідно, я можу бути спокійним і зосередженим для того, щоб діяти відповідно до запитів життя.
6. Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій: веселощі, радість, внутрішнє піднесення та гумор.
7. Я стежу за тим, як я себе почуваю.
8. Після того, як щось збентежило мене, я можу легко упоратися зі своїми почуттями.
9. Я здатний вислуховувати проблеми інших людей.
10. Я не зациклююся на негативних емоціях.
11. Я чутливий до емоційних потреб інших.
12. Я можу впливати на інших людей заспокійливо.
13. Я можу примусити себе знову й знову ставати перед перешкодами. 14. Я прагну відноситись до життєвих проблем творчо.

Продовження Додатку Є

15. Я адекватно реагую на настрої, прагнення і бажання інших людей.

16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності та зосередженості.

17. Коли дозволяє час, я звертаюся до своїх негативних почуттів і розмірковую про те, в чому проблема.

18. Я здатний швидко заспокоїтися після несподіваного засмучення.

19. Знання про власні почуття допомагають мені підтримувати себе «у формі».

20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не висловлюються відверто.

21. Я можу точно розпізнавати емоції за виразом обличчя.

22. Я можу легко відкинути негативні відчуття, коли необхідно діяти швидко.

23. Я добре розпізнаю ознаки того, що людина потребує в цю хвилину.

24. Люди вважають мене знавцем переживань інших людей.

25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще керують своїм життям.

26. Я здатний поліпшити настрій інших людей.

27. Зі мною можна порадитися з питань відносин між людьми.

28. Я добре налаштовуюсь на емоції інших людей.

29. Я допомагаю іншим використовувати їхні власні намагання для досягнення мети.

30. Я можу легко відсторонитись від неприємних почуттів.

Дякуємо за співпрацю!